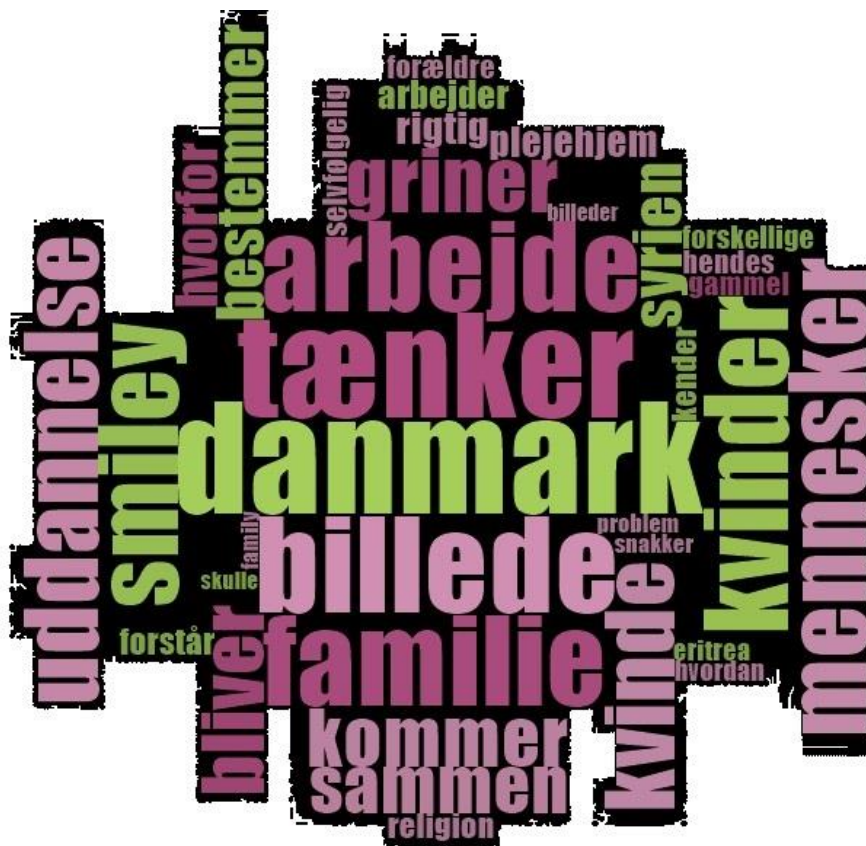

Kulturelle værdiers betydning i mødet med det danske samfund

- Et antropologisk feltarbejde på sprogskolen i Rudkøbing

Opgaven er udarbejdet af:

Christina Gaudesen

xxxxxxx, Sociologi og Kulturanalyse, 4. Semester

Mille Idehen

xxxxxxx, Sociologi og Kulturanalyse, 4. Semester

Dorte Møllegaard

xxxxxxx, Sociologi og Kulturanalyse, 4. semester

Zenaid Tajić

xxxxxxx, Sociologi og Kulturanalyse, 4. Semester

Vejleder:

Martin Lindhardt:

Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi

Antal anslag, hoveddel: 92210

Antal anslag, bilag: 25103

Forord

Vi har vidst i lang tid, at dette semester har det overordnede tema kulturanalyse. Derfor har vi, længe inden semesterets start, gjort os overvejelser omkring, hvor vi ønskede at foretage antropologisk feltarbejde af relevans for netop dette tema.

Vi er alle i gruppen optagede af spørgsmål om flygtninge og integration, og vi var derfor hurtigt enige om, at det kunne være interessant at lave antropologisk feltarbejde blandt flygtninge i Danmark og blandt nogle af de aktører, som har et ansvar for at hjælpe flygtningene igennem et integrationsforløb i Danmark. Vi fik i god tid skabt kontakt til en lille sprogskole i Rudkøbing på Langeland, hvor to af skolens fire lærere tilbød, at vi kunne følge deres undervisning og bo på sprogskolen i hele marts måned, således at vi fik mulighed for også at interagere med kursister og med lokalmiljøet uden for undervisningstiden.

Vores umiddelbare ræsonnement var, at der på en sprogskole, hvor man underviser elever med en stor variation af etniske, geografiske og religiøse baggrunde, måtte være nogle kulturforskelle blandt kursister og undervisere, der kunne observeres, katalogiseres og undersøges, og som måtte kunne danne grundlag for en kultursociologisk analyse og en teori om, hvilke faktorer som fremmer integrationsprocesser, og hvilke faktorer som kan stå i vejen for integrationsprocesser blandt flygtninge i Danmark.

Med baggrund i det beskrevne interessefelt har vi vurderet, at den pensumlitteratur fra faget Kultursociologi og analyse, som har mest relevans for dette projekt er Richard Jenkins; *Categorisation and Power*, Judith Butler: *Gender trouble* og Margaretha Bäck-Wiklund: *Senmoderne familieliv*.

Ud over pensumlitteratur fra kultursociologi og analyse, har vi anvendt litteratur fra faget kulturliv og kulturinstitutioner bl.a. Jürgen Habermas: *Religion in the Public Sphere* og Unni Wikan; *Culture - A new concept of race*, samt litteratur fra antropologisk feltarbejde og databehandling, og desuden suppleret med litteratur af bl.a. Edward Said, Mehmet Ümit Necef, John Rawls og Anthony Giddens til at belyse forhold omkring kultur, kulturforståelse, religion, sekularisering, status og struktur/aktørforhold.

Vi oplevede, i løbet af den måned vi boede på sprogskolen i Rudkøbing, en stor åbenhed både fra undervisere og kursister. Vi følte os meget velkomne og oplevede, at næsten alle blandt undviserne og kursisterne gerne ville i dialog med os om kultur og kulturforskelle. Desuden oplevede vi, at rigtig mange af kursisterne inviterede os hjem til sig privat, så vi kunne møde deres familier og opleve deres hjemlandes madkulturer. Det vil vi gerne udtrykke en stor og dybfølt tak for.

”Det erklæres herved på tro og love, at undertegnede egenhændigt og selvstændigt har udformet denne rapport. Alle citater i teksten er markeret som sådanne, og rapporten eller væsentlige dele af den har ikke tidligere været fremlagt i anden bedømmelsessammenhæng.”

Christina Gaudesen

Mille Rønne Idehen

Dorte Møllegaard

Zenaid Tajić

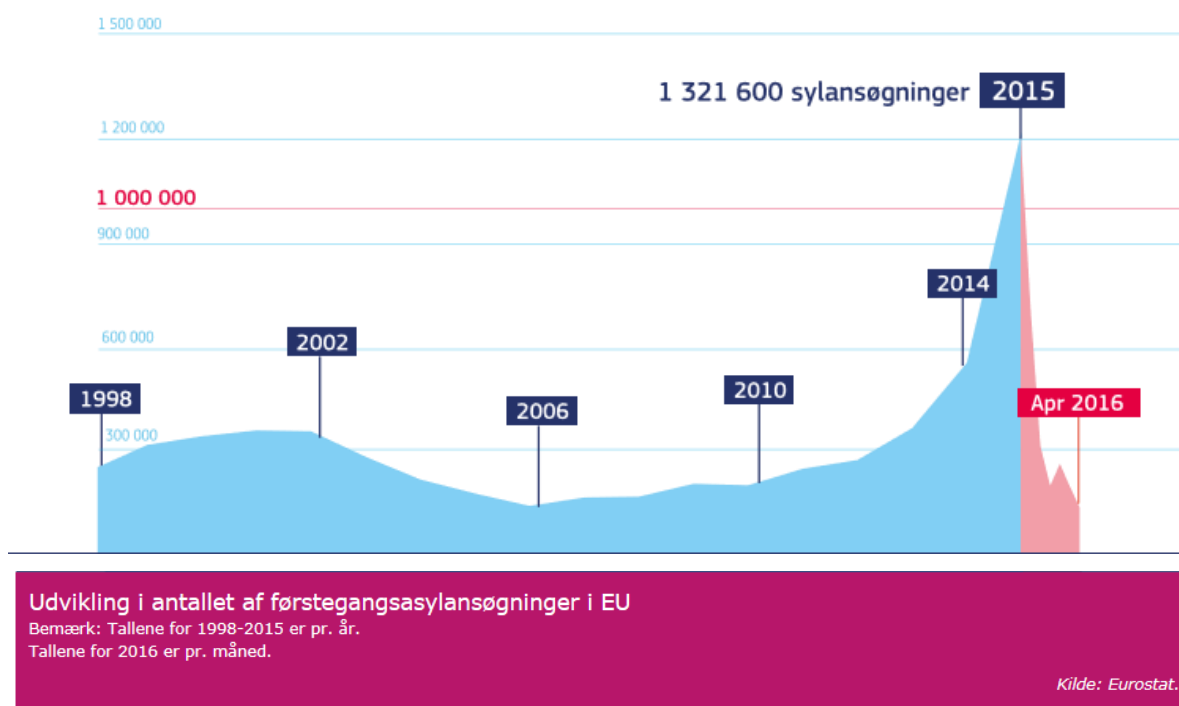
Indhold

1. Indledning og problemformulering	1
1.2 Beskrivelse af feltet	4
2. Litteraturstudie	6
2.1 Religiøse argumenters placering i et demokrati.....	6
2.2 Italesættelse af kulturelle forskelle	8
3. Metode	10
3.1 Videnskabsteoretisk tilgang	10
3.2 Data og dataindsamlingsmetoder	11
3.3 Dataanalysestrategi - tilgang Grounded theory	14
3.4 Databehandling.....	15
3.4.1 Brugen af NVivo i databehandlingen.....	15
4. Undersøgelsens resultater	22
4.1 Kontekst beskrivelse	22
4.2 Resultater.....	23
5. Resultat, analyse og diskussion.....	27
5.1 Familieliv, køn og arbejde.....	27
5.2 Køn og Seksualitet	31
5.3 Implikationen af kulturelle værdier om kønsroller og homoseksualitet	35
5.4 Religiøs vs. sekulær argumentation	37
5.5 Kategorisering, social orden og lærernes rolle - sprogscole eller kulturscole.....	38
6. Konklusion og perspektivering.....	44
Litteraturliste.....	48

1. Indledning og problemformulering

Europa befinder sig i disse år i det nogle betegner som den værste flygtningekrise siden anden verdenskrig (Europa-Kommissionen, 2016). Denne "flygtningekrise" begyndte i 2014 og tog for alvor til i 2015, som det fremgår af nedenstående figur 1.1.

Figur 1.1: Udviklingen i antal asylansøgere i EU

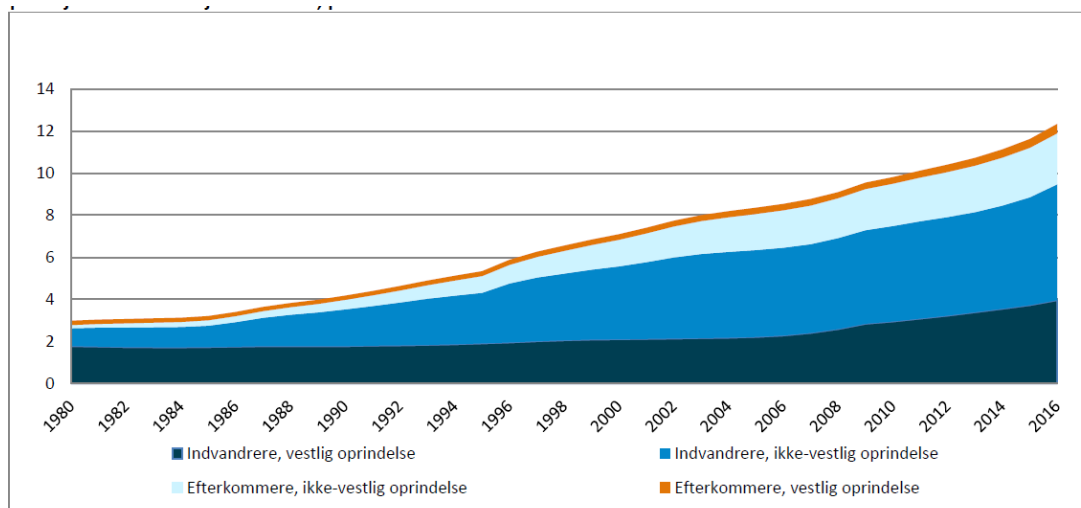

(Kilde: Europa-Kommissionen, juli 2016)

Den store indvandring blev synlig i Danmark i september 2015, hvor flere hundrede flygtninge vandrede over den dansk-tyske grænse ind i Danmark. Trods en ny EU migrationspolitik i 2015 og 2016 krydser immigranter fortsat Middelhavet fra Tyrkiet eller Afrika til Europa (Corfixen 2015; Bøgeskov Larsen 2017).

Danmark har bevæget sig fra at være et etnisk homogent land i 1960'erne, til i dag at være et etnisk mangfoldigt land, jf. figur 1.2. Således udgør indvandrere i dag 9,5% af Danmarks befolkning, fordelt på mere end 200 forskellige oprindelseslande (Danmarks Statistik, 2016: 11-13; Ejrnæs, 2014: 386). Vi finder det derfor vigtigt at undersøge kulturmødet, og hvordan forskellige kulturelle værdier kan påvirke dette.

Figur 1.2: Indvandrere og efterkommeres andel af den samlede danske befolkning fordelt på herkomst og oprindelse, pr. 1. januar 1980-1. januar 2016, pct.

(Kilde: Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2017: 4)

Pr. 1. januar 2016 var syrere, rumænere og eritreanere blandt de fire største indvandrergrupper i Danmark, og netop de tre befolkningsgrupper har den største procentvise tilvækst fra 2015 til 2016, jvf. figur 1.3.

Figur 1.3: Befolkningsudvikling fordelt på oprindelseslande med den største andel i den samlede befolkningstilvækst i Danmark, pr. 1. januar 2015-1. januar 2016, antal og pct.

	2015	2016	Vækst, antal personer	Vækst, pct.	Gruppens andel af den samlede befolkningstilvækst
Syrien	14.093	27.141	13.048	92,6 %	27,4 %
Rumænien	20.226	23.823	3.597	17,8 %	7,6 %
Polen	39.465	42.500	3.035	7,7 %	6,4 %
Eritrea	831	3.697	2.866	344,9 %	6,0 %
Indien	8.919	10.198	1.279	14,3 %	2,7 %
Litauen	10.731	11.778	1.047	9,8 %	2,2 %
Bulgarien	7.516	8.476	960	12,8 %	2,0 %
USA	8.335	9.222	887	10,6 %	1,9 %
Italien	6.854	7.715	861	12,6 %	1,8 %
Kina	11.786	12.600	814	6,9 %	1,7 %
Alle indvandrere og efterkommere	657.473	703.873	46.400	7,1 %	97,6 %
Personer med dansk oprindelse	5.002.242	5.003.378	1.136	0,0 %	2,4 %
Hele befolkningen	5.659.715	5.707.251	47.536	0,8 %	100 %

(Kilde: Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2017: 4)

Tilkomsten af indvandrere fra forskellige lande har medvirket til øget fokus på kulturforskelle blandt den brede danske offentlighed.

Unni Wikan (1999) beskriver, i en artikel om racisme i det norske samfund, hvordan vi, i vestlige lande, har en tendens til at henvise til menneskets kultur som forklaring på særlige typer af adfærd, herunder adfærd, som er i strid med loven eller samfundsmoralen. Mord, vold eller kvindeundertrykkelse, blandt immigranter fra ikke-vestlige lande, forklares således ofte med kulturel baggrund, og immigranter beskrives i deterministiske vendinger, som ikke-reflekterede, ikke-tilpasningsdygtige og blinde slaver af deres kultur. Når vi betragter immigranter på denne måde, skal det ifølge Wikan, ses som udtryk en magtfuld, undertrykkende diskurs, der positionerer immigranter som værende mindre menneskelige end os selv og dermed heller ikke ligeværdige samfundsborgere (Wikan, 1999:57-58). I tråd hermed taler Taylor om, at termer som f.eks. sekularisme, har opnået en fetish-gørelse i vestlige samfund, hvilket har medført en overdreven frygt for religioner, fx. Islam, som bringes ind i de vestlige demokratier af immigranter (Taylor, 2009:1161).

Phil Zuckerman beskriver danskere og svenskere som nogle af de mest sekulariserede folk i verden, og afdækker, i en artikel fra 2009, mulige sociologiske årsagsforklaringer. Han peger på tre hovedårsager: 1) En statsfinansieret monopoliseret majoritetsreligion, der er blevet doven på grund af meget beskeden konkurrence fra andre religioner, og fordi kirkens økonomi ikke er afhængig af, at medlemmerne deltager aktivt i kirkelivet. 2) En høj grad af økonomisk, social, naturmæssig og politisk sikkerhed, som gør, at befolkningen ikke føler sig truet og utryg. 3) En høj grad af beskæftigelse blandt danske og svenske kvinder. Disse tre faktorer er kvantitativt sammenlignelige med tilsvarende forhold i andre lande i verden, og der er en tydelig korrespondens mellem de tre faktorer og graden af religiøsitet i det pågældende land (Zuckerman, 2009). Set i dette lys er det altså sociologisk set forventeligt, at folk, der immigrerer til Danmark, er mere religiøst forankrede end danskere. Spørgsmålet er så, hvilken betydning det har i mødet med det danske samfund.

Med Integrationsloven fra 1999 stilles der krav om, at nyankomne flygtninge skal indrulleres i et integrationsprogram, der pr. 1. juli 2016 består i:

- Danskuddannelse
- Beskæftigelsesrettede tilbud i form af vejledning og opkvalificering, virksomhedspraktik, ansættelse med løntilskud efter integrationsloven

Andre immigranter har ret, men ikke pligt, til at deltage i et "introduktionsforløb", der indeholder de samme elementer som integrationsprogrammet. Formålet er, at udlændinge bliver hurtigst muligt selvforsørgende, og integrationsprogrammet tilrettelægges derfor med henblik på, at ordinær beskæftigelse skal opnås inden for et år.

Flygtninge underskriver en integrationskontrakt samt en "erklæring om integration og aktivt medborgerskab i Danmark", jf. bilag 7. Formålet er at understrege en række krav (pligt til selvforsørgelse,

frihedsrettigheder m.m.), som stilles af den danske stat, via kommunen (uim.dk, 2017; Whyte, 2015: 92-93).

Danskuddannelsen varetages af sprogskolerne (udlicitering fra kommunerne), og består af Niveau 1, 2, 3 eller arbejdsmarkedsrettet danskundervisning. Udover at lære det danske sprog, modtager indvandrere også undervisning i dansk kultur og samfundsforhold. Sprogskolernes eksplicite formål er at øge indvandrernes tilknytning til Danmark, ikke mindst gennem undervisningen i emnet, "medborgerskab", som er en central del af pensum. Nylige stramninger i udliciteringen af sprogundervisningen, der har til formål at øge hastigheden, hvormed kursisterne gennemfører undervisningen, har haft en markant effekt på sprogskolernes arbejde. Ifølge sprogskolelærerne handler det nu overvejende om at forberede kursisterne til eksamen (uim.dk, 2017; Whyte, 2015: 95, 97-99).

Vi har valgt at foretage antropologisk feltarbejde på en sprogskole, fordi vi er nysgerrige på, hvordan relativt nyttilkomne indvandrere oplever mødet med Danmark, og hvordan disse indvandrere, gennem interaktion i hverdagslivet, konstruerer forestillinger om verden, og om hvad der er rigtigt og sandt. I mødet med kursisterne og underviserne på sprogskolen er vi nysgerrige på, hvor meget religiøs retorik fylder i kursisternes udsagn i værdimæssige diskussioner, samt hvordan de balancerer hensynet til deres religiøse opdragelse og kulturelle værdier i forhold til danske frihedsværdier, når de konfronteres med situationer, hvor de to positioner er i konflikt med hinanden. Vi er desuden interesserede i at få en fornemmelse af, om kursisterne opfatter sig selv som determinerede af deres kultur og religion, eller om de opfatter sig selv som frie, handlende agenter. Det har ført frem til følgende problemformulering:

Hvordan har immigrantens kulturelle værdier betydning i interaktionen med det danske samfund?

Kulturelle værdier opfatter vi i opgaven på samme måde som Gunnar Lind Haase Svendsen, der siger:

Med kulturelle værdier mener jeg bredest de holdninger og overbevisninger som vi præges af, og tillægger stor værdi i vores tilværelse, og som former vores verdenssyn og adfærdsmønstre, det være sig f.eks religiøse værdier, synet på mand-kvinde, styreform, retssystem, familie og lokalsamfund (Svendsen, 2017: 273).

1.2 Beskrivelse af feltet

Vores antropologiske feltarbejde har fundet sted på en mindre sprogskole beliggende i Rudkøbing. Skolen drives af AOF Center Fyn, og dens primære opgave er at udbyde danskuddannelse for flygtninge og indvandrere. På skolen undervises der i dansk på flere niveauer, som er fordelt på forskellige hold. Holdene har en stor spændvidde i forhold til kursisternes danskkundskaber, uddannelses-

baggrund og etnicitet. Undervejs bliver eleverne testet via modultests. Der er p.t. ca. 50 kursister tilmeldt sprogskolen.

2. Litteraturstudie

I forlængelse af indledningen, vil vi her teoretisk belyse forhold omkring mødet mellem vestlige demokratiers overvejende sekulære logikker og forventninger til medborgerskab og ikke-vestlige indvandreres overvejende mere religiøst funderede logikker og traditioner. Endvidere vil belyse hvordan kulturelle forskelle italesættes.

2.1 Religiøse argumenters placering i et demokrati

I teksten, *The Polysemy of the Secular* (2009) diskuterer Charles Taylor betydningen af religionsfrihed og sekularisme i moderne, vestlige, demokratiske samfund. Ifølge Taylor, har betydningen af termen sekulær ændret sig gennem adskillige århundreder, og fremstår i dag som en term med multiple og komplekse betydninger.

Eftersom termen "sekulær" har sine rødder i den kristne verdens historiske udvikling mod demokratiske samfundsstrukturer, har termen, ifølge Taylor, været knyttet til historien om, at de demokratiske stater gradvist frigør sig fra en totaliserende, undertrykkende religion og erstatter religiøse dogmer med rationelle logikker og en moral, som ikke er knyttet op på religiøse overbevisninger (Taylor, 2009: 1147-1148). Dette, påstår Habermas, er en særlig europæisk forståelse. Ser man på tidligere europæiske kolonier i fx. Afrika og Asien, har koloniseringen medført en opblomstring af religiøs bevidsthed, også i de politiske systemer. Således begrænses spirende, demokratisk/liberale systemer i visse dele af Afrika og Asien af hensyn til fx. sharia-lov og andre religiøse doktriner (Habermas, 2006:1-2).

Habermas (2006) hævder, at Europa, kulturelt set, har isoleret sig fra resten af verden ved at insistere på sekularisering i den form, som Max Weber beskrev som occidental rationalisme, en form som knytter sig stærkt til den europæiske oplysningstids behov for at forstå religion som traditionsbevarende og kontraindicerende for demokratiske fremskridt (Habermas,2006:2).

Taylor hævder, at en forudsætning for, at en demokratisk stat kan fungere er, at borgere i staten oplever at have en politisk identitet, der er baseret på principperne; demokrati, menneskerettigheder og lighed (Taylor, 2009:1161).

I forhold til mere totalitære samfund, stiller demokratiske samfund i højere grad krav til graden af fælles identitetsfølelse, gensidig tillid samfundsborgere imellem og ansvarlighedsfølelse over for samfundet. Et demokratisk samfund, hvor nogle borgere identificerer sig med staten og føler ansvarlighed over for samfundet, mens andre, grundet manglende identifikation og loyalitet, snyder sig fra at betale skat eller lukrerer uretmæssigt på samfundets velfærdsydelse, vil iflg. Taylor resultere i ekstreme spændinger og risiko for sammenbrud, af den tillid som samfundsordenen bygger på (Taylor, 2009:1160).

Ifølge Rawls bør argumentation, som tager udgangspunkt i religiøse doktriner, begrænses til privat-sfæren, og man bør, som demokratisk samfundsborger, omskrive religiøse argumenter til rationelle, ikke-religiøse argumenter, såfremt man ønsker at deltage i offentlige debatter (Rawls, 1997: 765-767). Ifølge Rawls er der ikke noget til hinder for, at religiøse og filosofiske grupperinger med evt. konflikterende livssyn og doktriner kan sameksistere fredeligt i et pluralistisk, demokratisk samfund. Dette forudsætter dog, at samfundet bygger på et fundament af lovgivning og et retssystem, som argumenterer ud fra rationel fornuft, er rensat for religiøse referencer og formuleringer, og som har en overordnet status i forhold til religiøse doktriner. Dette princip betegner Rawls *den overlappende konsensus*. Han forklarer, at det politiske styre i et sekulært samfund bør give ligeværdig plads til alle religioner, men samtidig kræve af dets borgere, at et fælles sæt af politiske spilleregler, der bygger på principper om retfærdighed og personlig frihed, sættes over religionen, i tilfælde af konflikterende holdninger. Dermed skabes, iflg. Rawls, grundlaget for en fælles identitet, som favner alle samfundsborgere (Rawls, 1999: 426-430).

Taylor kritiserer Rawls for hans påstand om, at religiøse argumenter bør udelukkes fra offentlig, demokratisk debat. Taylor mener, at man i stedet bør fokusere på at skabe mest mulig balance mellem principperne om frihed til at tro på en hvilken som helst livsanskuelse og ligheden mellem de respektive livsanskuelser. Alternativt risikerer vi, ifølge Taylor, at sende et signal til indvandrere med andre religiøse baggrunde end majoritets-religionen, om at de ikke har mulighed for at blive ligeværdige samfundsborgere (Taylor, 2009: 1161).

Juridiske tekster og politiske beslutninger bør, ifølge Taylor, formuleres i et værdineutralt sprog, dvs. de bør være rensat for religiøse referencer og formuleringer, som kun et begrænset segment af befolkningen kan identificere sig med. Til gengæld mener Taylor, at vi bør frigøre os fra forestillingen om, at religion nødvendigvis er skadeligt for demokratiet. I stedet bør vi fokusere på, at en religion ikke favoriseres frem for andre i lovgivning og offentlig debat, for derved at sikre, at alle borgere i et demokratisk samfund får mulighed for at føle sig som en del af samfundet, opbygger en fælles identitetsfølelse og en gensidig tillid og ansvarlighed over for samfundet (Taylor, 2009, 1161).

Habermas er enig med Taylor i, at man ikke bør stille som krav til religiøst funderede personer, at de nødvendigvis selv skal "oversætte" deres religiøst formulerede argumenter til et rationelt, neutralt eller sekulariseret sprog, for at få adgang til deltagelse i en politisk eller samfundsmæssig debat. Et sådant krav ville udelukke visse grupperinger i samfundet fuldkomment fra deltagelse i offentlig debat, idet det vil kræve en distancering fra den religiøse persons egne logikker og identitet, der hverken er realistisk eller rimelig. En sådan diskrepans mellem egne logikker og "oversatte" logikker betegner Habermas *kognitiv dissonans*. I stedet for at insistere på disse "oversættelser", bør man, ifølge Habermas, sikre at alle borgere, herunder også religiøst funderede borgere, accepterer den demo-

kratiske stats konstitutionelle fundament, som bygger på alles ret til frit at vælge eller fravælge religioner og livssyn (Habermas, 2006:7-9).

Habermas påpeger, at både sekulære og religiøse samfundsborgere bør undergå en epistemisk erkendelsesproces mod en forståelse af det nutidige, vestlige, pluralistiske demokrati som værende post-sekulært. Han påpeger, at religiøse personer, der konfronteres med rationalitet og videnskabelig forskning, som konflikter med deres religiøse dogmer, kan opleve en kognitiv dissonans. Trossamfundene har et ansvar for at hjælpe medlemmer frem mod en måde at forstå religionen i et tilpasset samspil med samfundet, der ikke sætter de to op som hinandens modsætninger eller fjender. Tilsvarende har de sekulære medlemmer af samfundet, ifølge Habermas, et ansvar for at se selvkritisk på rationalitetens begrænsninger og med et Foucaultsk blik udfordre den diskursive magt, som vi tilskriver den sekulære, rationelle tankegang, når vi beskriver den som værende mere oplyst end en religiøs tankegang (Habermas, 2006:14-16).

2.2 Italesættelse af kulturelle forskelle

Antropologer har, ifølge Unni Wikan, bidraget til en eksotisering af immigranternes kulturtræk. Denne eksotisering medfører en risiko for dehumanisering og fremmedgørelse. Således er kulturtræk blevet ophøjet til noget "urørligt", som man ikke kan fremsætte kritik af, uden at få skyld for at opføre sig racistisk. Denne "urørlighed" er, ifølge Wikan, et misforstået hensyn, der har hæmmet immigranternes optagelse i det norske samfund som ligeværdige samfundsborgere. Ønsker man at fremme ligeværdighed og integration, bør man derfor i en integrationsdebat både tale om menneskelige forskelligheder, men mindst lige så vigtigt, om menneskelige fællestræk. Anti-racisme er, ifølge Wikan, ikke lig med ukritisk respekt for kulturelle træk og normer, men derimod at møde immigranter som ligeværdige, kritisk reflekterende og forandringsparate handlende kulturskabere, som os selv (Wikan, 1999:58).

Edward Said introducerer i 1978 begrebet "orientalisme", der beskriver stereotype, essentialistiske og ofte karikerede forestillinger om personer og skikke fra "orientalske kulturer". Han beskriver fascinationen af det eksotiske, som noget der kan føre til fremmedgørelse og dehumaniserende fjendebilleder. Said, der er stærkt inspireret af Foucaults tanke om, at tekster ikke kun former viden, men også selve den virkelighed de beskriver, analyserer, hvordan vestlig politik, filosofi og litteratur former diskurser, som er styrende for den måde Europæere og Amerikanere forstår "Orientens" på. Forestillingen om "de vestlige lande" eller "Occidenten" på den ene side og "de østlige lande", "Orientens" på den anden side, som en art kulturel modsætning, er skabt af bla. europæiske og amerikanske filosoffer, økonomer, politiske teoretikere og forfattere, der alle har accepteret en ontologisk og epistemologisk sondring mellem "Orientens" og "Occidentens". Ved fx. at beskrive Orientens som mindre civiliseret og oplyst end Vesten har man anvendt sproget som en metode til at dominere, omstruktureret

rere og få magt over Orienten. Saida pointe er, at meget af den "viden", der i dag findes om "Orient", er baseret på europæeres (og efter 2. Verdenskrig amerikaneres) eksterne observationer og (ofte eksotiserede) beskrivelser af mellemøstlig, afrikansk og asiatisk kultur (Said, 1978:27-38).

Den danske sociolog, Mehmet Ümit Necef kritiserer dansk indvandrerforskning for at være præget af Saida frygt for essentialisme. Frygten hos danske kulturforskere, for at fremstå essentialistiske, har ifølge Necef ført til en angst for at italesætte kulturelle forskelle som reelt eksisterer som mere og andet end konstruerede diskurser (Necef, 2009:55-57).

Necef påpeger, at der er reelle forskelle på indvandrergrupper og danskeres syn på fx. seksualitet og ligestilling. Han hævder, at det vil gavne forskningen i forholdet mellem danskere og indvandrere, hvis forskere kan sætte sig ud over frygten for at fremstå essentialistiske og begynde at italesætte kulturelle forskelle som noget reelt, frem for som noget konstrueret, der fx. bygger på fordomme og stereotyper (Necef, 2009: 69+72).

Som ovenstående diskussioner mellem en række forskere og teoretikere belyser, hersker der altså ikke enighed om, hvor stor rummelighed samfundet skal udvise over for religiøs retorik og argumentation, hvilke krav man bør stille til religiøst funderede immigranter i mere sekulære vestlige samfund, eller om hvorvidt forskelle i adfærd og livsførelse bør italesættes som kulturelle eller individuelle forskelle. Disse meningsforskelle vender vi tilbage til i analysen.

3. Metode

Dette afsnit omhandler vores videnskabsteoretiske tilgang, dataindsamlingsmetoder og dataanalyse af den indsamlede empiri. Metoderne er valgt med henblik på at indsamle data, der kan belyse vores problemformulerings nysgerrighed omkring kulturelle værdiers betydning for integration i Danmark.

3.1 Videnskabsteoretisk tilgang

Vi har i projektgruppen primært en socialkonstruktivistisk postmodernistisk tilgang til vidensproduktion. Udgangspunktet er, at der i interaktionen mellem mennesker sker en produktion og en reproduktion af forestillinger om, hvad der er sandt og rigtigt (Juul & Pedersen, 2012). Vi konstruerer verden ved at tale om den på særlige måder (Barker, 1997), og skaber og vedligeholder disse forestillinger ved interaktion i hverdagslivet. Vi finder det interessant at undersøge forestillinger om, hvad der for vores informanter på sprogskolen opleves som rigtigt og sandt.

Vi lægger os op ad Berger og Luckmans videnssociologi, der indebærer en ontologisk konstruktivisme, hvor samfundet ses som en menneskelig konstruktion. Derfor ser vi interaktioner mellem mennesker i hverdagslivet som betydningsfulde i forhold til meningsgskabelse og værdi (Juul & Pedersen, 2012: 195). Vi har netop en interesse i at undersøge kursisternes kulturelle værdier, og specielt hvordan de kommer til udtryk i interaktionen med det danske samfund.

Berger og Luckmann beskriver, hvordan menneskelige samhandlinger skaber betydninger, og hvorledes der sker en social konstruktion af virkeligheden. De menneskelige samhandlinger skaber betydninger, der objektiviseres, således at der opstår en meningsfuld objektiv og samfundsmæssig virkelighed, som aktørerne i fællesskab opretholder og danner på baggrund af fx. sproglige ytringer. Derefter internaliseres de som subjektive identiteter. Berger og Luckmann trækker også på fænomenologien, idet de interesserer sig for hverdagsviden, og hvordan den meningsfuldt er givet i hverdagsbevidstheden (Esmark, Lausten & Andersen, 2005:74-77). Det er her vores afsæt er.

Det bliver dermed vigtigt at have øje for, hvordan kursisternes handlinger kan ses som meningsfyldte, og hvorledes der er en sammenhæng med den sociale orden, de indgår i.

Med udgangspunkt i at der eksisterer en social virkelighed, hvor der i interaktionen sker en produktion og en reproduktion af sandheder, vil vores analysestrategi især beskæftige sig med, hvordan den sociale virkelighed konstrueres, og vi vil udfolde begreber, der gør en forskel i konstruktionen af den sociale virkelighed (Esmark et al., 2015). Vi søger derfor ikke at be- eller afkræfte bestemte teser, men arbejder primært induktivt, dog med en erkendelse af, at vores forforståelser har betydning for vores tilgang og analyse (jvf. hermeneutikken). Vi vil i tråd med vores socialkonstruktivistiske tilgang, anlægge et kritisk perspektiv, hvor vi ikke godtager sociale fænomeners naturlighed.

3.2 Data og dataindsamlingsmetoder

I dette projekt er anvendt kvalitative metoder, som egner sig til at undersøge områder inden for mikrosociologien, dermed forskellige aspekter i hverdagslivet.

Data er primært indsamlet fra d. 1. til 30. marts, hvor vi boede på sprogskolen for at være tæt på feltet. Vores data består af feltnoter fra en række situationer, herunder: Deltagende observationer i forbindelse med undervisning, møder med undervisere, "øvelser" med kursisterne, uformelle situationer, rygepauser, besøg hos kursisterne, besøg på frivilligcenter og et besøg på et asylcenter samt memos udarbejdet løbende i feltarbejdet. Feltobservationerne blev udført i notesbøger, og dernæst indskrevet i observationsskemaer (se bilag 9). Dertil kommer transskriberinger af en række interviews med kursisterne på sprogskolen, både enkeltinterviews og topersoners interviews. De forskellige observationer, vi har foretaget, har dannet baggrund for vores interviewguide. Analysen tager primært udgangspunkt i interviewene, og feltnoterne inddrages, hvor det er relevant.

Deltagende observation:

Fundamentet for feltarbejdet er observationer fra holdundervisningen og pauser. Fordelene ved deltagende observationer er, at man kan observere hændelser, sociale dynamikker, processer og mønstre, som man ikke ville have opdaget eller kunnet italesætte i et interview. Eftersom vi har boet i feltet, i store dele af observationsperioden, har vi haft gode muligheder for at lære kursisterne at kende og danne relationer til dem. Det har været et vigtigt mål, at de skulle opnå tillid til os, sådan at vi kunne tale åbent med dem og mindske indtryksstyringen. Wadel (1991) mener, at det er en fordel at have kendskab til feltet, at det skaber bedre observationer, og at det gør det nemmere at lave gode observationskategorier. Vi har bl.a. udnyttet, at en fra projektgruppen har indvandrerbaggrund. Samtidig var vi også i en vis grad, det som Wadel kalder *naive observatører*, fordi ingen i projektgruppen havde direkte erfaring med sprogskoler (Wadel, 1991:79-80). Spradley skelner mellem forskellige grader af involvering i forbindelse med observation: Total observans, passiv deltagelse, moderat deltagelse, aktiv deltagelse og komplet deltagelse (Spradley, 1980:58). Vores observationsform har primært været moderat til aktiv deltagende, men i nogle situationer, specielt i starten, også passiv deltagende.

"Forstyrrelser":

Vi har, på grund af den korte periode feltarbejdet foregik, valgt at introducere forskellige øvelser i håb om at fremprovokere nogle reaktioner. Formålet var at få indsigt i adfærd, rutiner, interaktion og mønstre samt hvilke logikker og begrundelser, der lå bag specifikke handlinger. Vi har således genereret data for senere at kunne foretage en udvælgelse af data (Guvå & Hylander, 2003:36ff).

Figur 3.1: Oversigt over øvelser gennemført i undervisningen på sprogskolen

Øvelser gennemført i undervisningen på sprogskolen	
1	Værdi-øvelse
2	Personlige præstationer af egen familie med indbyggede emner, der kunne give anledning til forundring og debat, på grund af kulturforskelle.
3	Hilse-øvelse

Vi startede ud med at deltage i timerne. Kursisterne og vi præsenterede os for hinanden, hvorefter vi introducerede en værdi-øvelse. Kursisterne fik udleveret et skema med en liste over værdier, som stolthed, lydighed, fællesskab, individualitet, ytringsfrihed, humor, kærlighed etc. (se bilag 1). Kursisterne skulle prioritere de fem vigtigste værdier. Efterfølgende var der gennemgang og debat om besvarelsene. Vi var åbne om egne værdier, hvilket medvirkede til at skabe kendskab og åbenhed imellem kursisterne og os. Øvelsen havde til formål at opnå indsigt i, hvilke værdier kursisterne satte højt i deres liv. Samtidig kunne øvelsen skabe dialog og debat om både individuelle og kulturelle forhold.

Efter en uge, introducerede vi PowerPoint-præsentationer af vores familieforhold. Dette havde to formål: Dels at opbygge tillidsforhold til kursisterne, ved at de fik kendskab til dele af vore privatliv, og dels for at observere reaktioner på familieforhold som skilsmisse, homoseksuelle børn osv.. Vi blev kort efter inviteret hjem til flere af kursisterne. Endvidere oplevede vi under præsentationen reaktioner og forundring især omkring to forhold: At leve sammen med en mand med et fælles barn uden at være gift og at have en homoseksuel datter. Især det sidste gav anledning til forundring, hvilket vi har bragt med videre i feltarbejdet bla. som et fokuspunkt i interviewguiden.

Endelig har vi på flere af holdene lavet en hilse-øvelse. Øvelsen gik ud på at vise, hvordan vi typisk hilser på hinanden som danskere, og hvordan kursisterne typisk hilser på hinanden i deres hjemlande. Derigennem kunne vi debattere begrundelser for hilsemåder og betydningen af f.eks. kønsroller, ung/gammel og sociale skel.

Interviews

På baggrund af de nævnte observationer og øvelser, gennemførte vi interviews med 22 kursister. Det var primært enkeltinterviews, dog var der ved nogle få interviews to kursister. Interviewene blev gennemført på sprogskolen eller i kursisternes hjem, i forbindelse med kaffe eller middagsbesøg.

Der er en række fordele ved at interviewe. Det gav os mulighed for at stille konkrete spørgsmål til punkter, der vakte vores nysgerrighed ved feltobservationerne. Vi kunne få indblik i deres måder at

kategorisere verden på, og vi havde samtidig muligheden for at have kursisterne på tomandshånd, således at de måske turde tale mere åbent, end de ville gøre i større sammenhænge. Vi kunne dermed få indblik i deres holdninger og opfattelser og således blive klogere på, hvordan den adfærd, vi havde observeret, gav mening for dem.

Interviewene blev foretaget ud fra en interviewguide (bilag 2) med billeder af forskellige familiemønstre, uddannelse dreng/pige – ung/gammel, arbejde mandlig/kvindelig chef, religion mandlig/kvindelig religiøs leder, retssystem. Kursisterne skulle tage stilling til, hvad de synes om billederne ved at vælge mellem glad, sur eller neutral smiley. Valg af emner i interviewet bliver belyst i afsnittet: *Databehandling og analysestrategi*. Vi interviewede ud fra billeder af to årsager: Fordi vi ønskede at iagttage deres umiddelbare reaktion (kropssprog) og refleksion over forskellige forhold, og fordi kursisterne havde svingende dansk kundskaber. Billederne gav informanterne mulighed for at beskrive med deres egne ord, hvad de så og deres tanker omkring det. De ville nemmere kunne have misforstået konkrete spørgsmål. Informanterne fik muligheden for at besvare og begrunde på engelsk, hvilket enkelte benyttede sig helt eller delvist af. Billederne gav os indsigt i informanternes holdninger til forskellige emner, som vedrører hverdagsliv i Danmark. Herunder ses et udvalg af de billeder, der blev brugt.

Desuden udarbejdede vi cases, jv. figur 3.2, hvor informanterne skulle forestille sig, at de stod i et dilemma og skulle vælge, hvad de ville gøre. Vi oplevede, at billeder og cases gav god indsigt i deres forestillinger og forståelser af forskellige forhold, og at der ofte viste sig forskelle i opfattelser, når de udtalte sig generelt om et emne, og når de forholdt emnet til sig selv.

Figur 3.2: Case-spørgsmål som indgår i interviewguiden

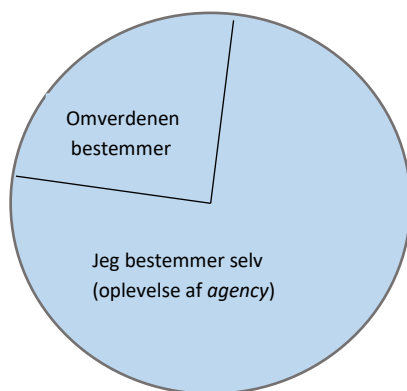
<p>Case 1 <i>Familie/uddannelse</i></p>	<p>Et ægtepar har 5 børn. Manden har arbejde på fabrik. Konen har afsluttet danskuddannelse og skal nu igang med en uddannelse på So-Su-skolen. Hun bliver gravid igen. Hun er ked af det, for hun vil gerne have en uddannelse og et arbejde i Danmark. Hun vil derfor gerne have en abort. Manden vil ikke have, at hun får en abort, fordi han mener at det er forkert af religiøse grunde.</p> <p>Hvad skal de vælge?</p>
<p>Case 2 <i>Normer/Høflighed</i></p>	<p>En Somalisk mand, som kommer fra en familie, hvor mænd ikke hilser på kvinder ved at give hånd, får rengøringsarbejde på en skole. Skolens kvindelige lærere har en forventning om, at han giver hånd, når de hilser på ham. Hvad skal han gøre?</p>

Case 3 <i>Familiemønstre & Seksualitet</i>	Din søn på 16 år fortæller dig, at han er homoseksuel og har en kæreste som er en dreng. Han vil gerne invitere sin kæreste med hjem, så du kan møde ham. Hvad gør du?
Case 4 <i>Autoritet & Hierarki</i>	En ung kvinde med syrisk baggrund bliver optaget af feminisme og kvinders rettigheder. Hun vil gerne arbejde for et politisk parti, for at sikre ligestilling for indvandrerkvinder. Hendes forældre bryder sig ikke om det. De vil gerne have at hun bliver gift og får børn snart. Det har kvinden ikke lyst til. Hvad skal hun gøre?

Interviewet blev afsluttet med en øvelse, der havde til formål at afdække informanternes oplevelse af *agency*, hvilket refererer til, hvor meget man føler, at man er agent i eget liv, og hvor meget der, i informantens egen vurdering, er determineret af fx. kulturelle normer, religion og traditioner.

Informanterne blev bedt om at tegne ind i et cirkeldiagram, hvordan de selv vurderer, at forholdet er mellem, hvor meget de selv bestemmer over deres liv og skæbne (*agency*), og hvor meget noget andet (f.ex. Gud, familie og traditioner) bestemmer over deres liv og skæbne (struktur-determinisme).

Figur 3.3: Eksempel på struktur-determinisme og *agency*

Udvælgelse af informanter:

Ønsket har været at udvælge en heterogen gruppe af informanter, hvad angår kontinent, nationalitet, køn og alder. Informanterne i undersøgelsen er derfor udvalgt blandt immigranter fra hhv. Ukraine, Rumænien, Syrien og Eritrea, og dermed er både forskellige nationaliteter men også forskellige kontinenter - Afrika, Asien (Mellemøsten) og Europa (Østeuropa) - repræsenteret.

3.3 Dataanalysestrategi - tilgang Grounded theory

I vores dataanalysestrategi har vi brugt Grounded theory. En af grundpillerne i Grounded theory er at teori bør udvikles fra data, og ikke omvendt. Der er således i sin rene form af Grounded theory et mål om teorigenerering. Vi har tilstræbt en teorigenerering, med udgangspunkt i Grounded Theory-

metoderne: Teoretisk udvælgelse, kodning, komparation og konceptualisering (Guvå & Hylander, 2003). Vores mål har været at arbejde induktivt, med empirien som styrende i kodningen og det senere teorivalg. I arbejdet med kodning og komparation blev vi opmærksomme på tendenser og mønstre, hvorefter vi indsnævrede fokus og undersøgte disse mønstre nærmere.

3.4 Databehandling

Indledende vil vi fastslå, at kodning er en procedure, der har til formål at bryde datamaterialet ned i håndterbare enheder. Dette foregår i projektet ud fra en induktiv tilgang. I opbygningen af koder og hierarkier, foregår allerede en analytisk proces, hvorigennem der opbygges et begrebsapparat. Derfor beskriver vi først brugen af NVivo i dette, samt fordele og ulemper ved NVivo. Derefter beskrives kodeprocessen, samt hvilken analytisk proces der er gennemgået.

3.4.1 Brugen af NVivo i databehandlingen

Til behandling af den indsamlede empiri har vi brugt NVivo 11. NVivo er et CAQDAS-program, som står for Computer-assisted Qualitative Data Analysis Software. Ifølge Peter Elsmore, der er fortaler for CAQDAS-software, kan denne type software give en større indsigt i komplekse data fra kvalitativ forskning (Atherton & Elsmore, 2007:65), fordi den forøger transparensen af komplekse data i hverdagslivet, hvilket er det man ifølge Elsmore arbejder med i kvalitativ forskning (Atherton & Elsmore, 2007:67). Dermed kan den medvirke til at tydeliggøre meningen med større datasæt og fremme en mere systematisk databehandling og dataanalyse (Atherton & Elsmore, 2007:66).

Som kontrast til Elsmore står Andrew Atherton, der har et mere kritisk syn på CAQDAS. Atherton mener, ud fra sin egen erfaring, at CAQDAS- er overflødig (Atherton & Elsmore, 2007:66). Desuden mener han, at det kan være risikabelt at bruge standardiserede software-pakker i kvalitativ forskning, fordi de ikke tager hensyn til forskerens position og agenda på en reflektiv måde (Atherton & Elsmore, 2007:67). Ved at sortere og klassificere data fjernes disse data fra deres kontekst, og dermed ændres meningen med dataene, hvilket ifølge Atherton går udover validiteten (Atherton & Elsmore, 2007:68-69). Man kunne dog hævde, at sortering og klassificering af data, også vil være en del af processen, hvis man ikke bruger computer software, da det er en generel del af grounded theory tilgangen, men at den muligvis kan udfoldes mere fleksibelt uden brug af CAQDAS.

Selvom Elsmore og Atherton positionerer sig som modsætninger ift. CAQDAS, så når de alligevel frem til en enighed om vigtigheden i, at vi som forskere overvejer, hvorfor vi evt. vælger at bruge NVivo, og hvilke konsekvenser, det har. Ellers vil vi, efter deres mening, sandsynligvis ikke være i stand til at tage hensyn til følgerne af at bruge programmet (Atherton & Elsmore, 2007:68).

Det er første gang, vi bruger NVivo. Det har i opstartsfasen, hvor vi indsatte feltnoter og kodede disse, været svært at bevare overblikket. Ligesom Atherton siger, bliver vores observationer afkoblet fra

en større helhed og sammenkoblet igen ved at det kodes i NVivo i et præetableret system (Atherton & Elsmore, 2007:70). Vi har derfor skullet vænne os til, at den helhed, som vi oplevede under feltarbejdet, ikke umiddelbart kunne videreføres i NVivos rammer.

Endvidere gennemgik vi en proces, hvor vi undervejs øgede fokus på visse områder, hvorfor nogle af koderne også blev ændret undervejs, for at indfange det observerede på en åben og præcis måde. I vores arbejde med at se på sammenhænge i feltet, var gennemlæsning af vores feltnoter og hyppige drøftelser en vigtig del af processen. Dette blev suppleret med kodningen i NVivo.

Vi oplevede således ikke i starten så stor fordel ved brugen af NVivo, i forbindelse med kodning af feltnoter, men da vi senere kodede transskriptionerne fra vores interviews, har det skabt et større overblik.

Vores opfattelse af NVivo er, at det kan være en fordel at anvende et sådant program ved større datamateriale, som Elsmore også påpeger. Ligeledes tænker vi, at det altid vil være en kompleks og krævende arbejdsproces at bearbejde data i forskning med en grounded theory tilgang, både med og uden brug af CAQDAS. NVivo vil måske være lettere at anvende i forskning med en deduktiv tilgang, da der her kan arbejdes mere lineært. Den mere cirkulære forskning er sværere at gennemføre ved brug af computersoftware, og data kan risikere at blive afkoblet og fjernet fra dets sammenhæng, som Atherton påpeger. Omvendt kan softwaren måske også, med den rette brug, synliggøre mønstre, som vi ikke ellers havde set. Vi synes dog ikke, at brugerfladen i NVivo er optimal, fx. kunne funktionen codestrip lette overblikket, hvis farverne fra disse gik igen i tekstblokkene. Det har været et fint supplement at kunne lave ordoptælling, fx. af ordet normal, hvor vi kunne få bekræftet, at det spillede en central rolle. Samtidig har brugen af Word Frequency Query Result (se forsiden, som viser de 35 mest brugte ord på 6 bogstaver eller mere) vist, at informanternes egne ord i høj grad afspejler de temaer, vi efterfølgende har arbejdet med.

I den følgende beskrivelse af kodeprocessen, vil der løbende være eksempler på vores brug af NVivo.

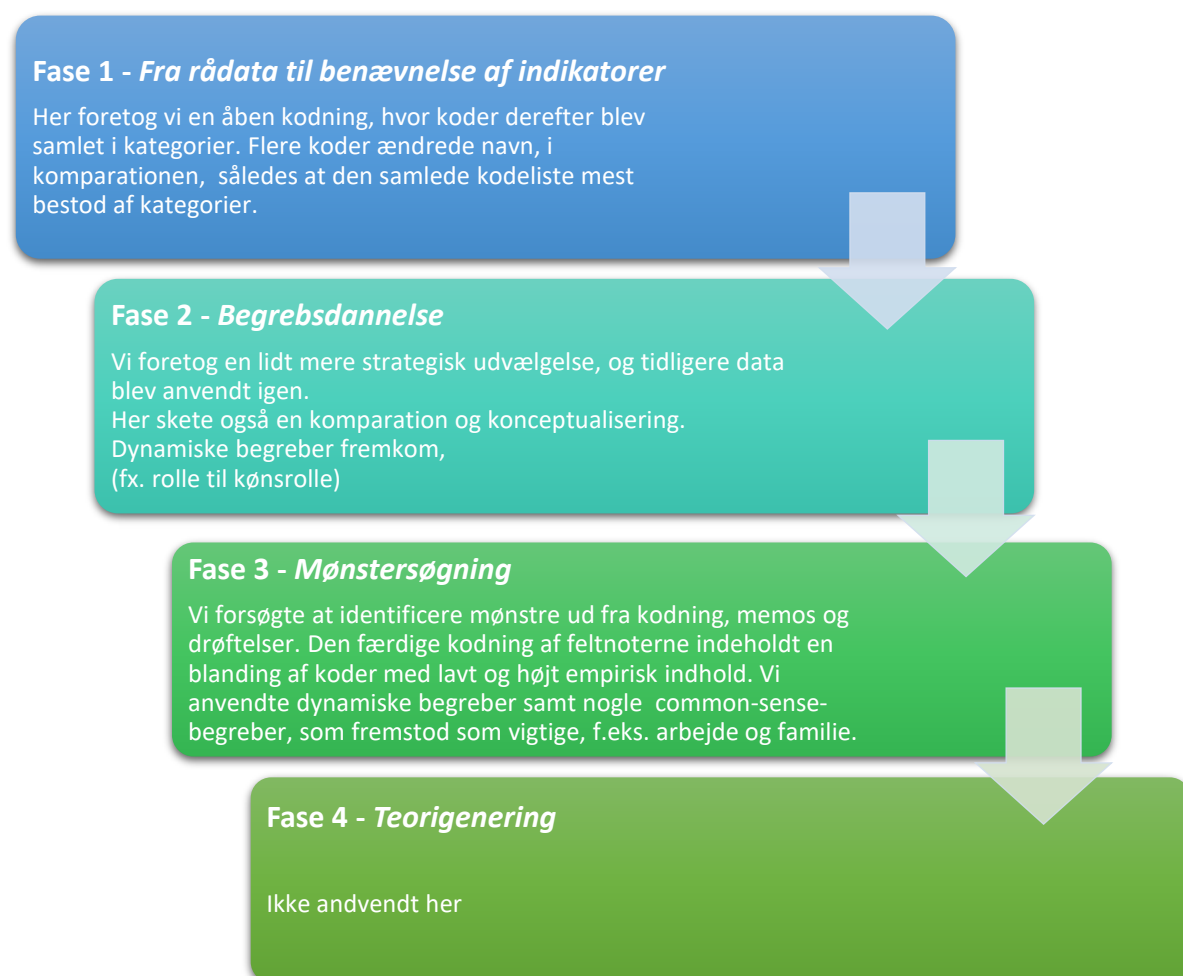
3.5 Kodning og indledende dataanalyse

Vi har valgt at udføre kodningen i to projektfiler i NVivo. En der indeholdt feltnoter og memoer fra feltarbejdet, og en der indeholdt transskriptioner og memoer fra de foretagede interviews. Det har vi gjort for at få overblik, og fordi vi gerne ville adskille de to typer data i kodningen. Feltnoterne er skrevet med vores egne ord, og de er derfor i højere grad prægede af det betydningsindhold, vi tilføjer sociale handlinger og vores måde at beskrive virkeligheden på. I interviewene gengiver transskriberingerne derimod informanternes egne ord. Disse er selvfølgelig påvirket af vores spørgsmål og tilstedeværelse, men de må anses som mere rene udsagn. Derfor ville vi gerne kode de to typer data særskilt.

Vores kodning er datastyret, da vi forsøger at anlægge en induktiv tilgang, således at vores analyse tager udgangspunkt i empirien. Vi har i store træk fulgt de fire faser (*Fra rådata til benævnelse af indikatorer, Begrebsdannelse, Mønstersøgning og Teorigenerering*), som Guvå & Hylander (2003) beskriver, at arbejdet med Grounded theory skal indeholde. I alle faserne har vi ligeledes brugt metoderne: *Teoretisk udvælgelse, Kodning, Komparation og Konceptualisering* i forskellig grad (Guvå & Hylander, 2003).

Eftersom vi har valgt at adskille kodningen af deltagende observationer og interviews, kan vores arbejdsproces forklares som i figur 3.4 og 3.5.

Figur 3.4: Arbejdsproces, deltagende observationer

I forhold til arbejdet med feltnoterne og memos fulgte vi især fase 1 og 2, og til dels fase 3. Således havde vi nogle dynamiske begreber og mønstre, som vi gerne ville undersøge nærmere. Ud fra dette udarbejdede vi en interviewguide og gennemførte interviews.

Figur 3.5: Arbejdsproces, interviews

Fase 1 - Fra rådata til benævnelse af indikatorer

Vi forsøgte at bevare en åbenhed, således at vi i starten kodede med empirinære koder og begreber med lavt empirisk indhold, men var sideløbende fra starten i fase 2, med baggrund i feltobservationerne.

Fase 2 - Begrebsdannelse

Vi foretog en mere strategisk udvælgelse, og tidligere data blev anvendt igen. Her foretog vi begrebskodning. Der foregik en komparation og konceptualisering. Dynamiske begreber fremkom, begreber blev ændret og udviklet og yderligere systematiseret.

Fase 3 - Mønstersøgning

Vi forsøgte at identificere mønstre ud fra kodning, memos og drøftelser. Kodningen blev mere teoretisk, og der blev dannet et kode-hierarki med især teoretiske overkoder.

Fase 4 - Teorigenering

Her sluttede vi af med at skitsere mønstre og sammenhænge, og vi har genereret en teori om samfundstypers betydning for individets evne til at tilpasse kulturelle værdier i en integrationsproces.

Da vi skulle bearbejde interviewene, startede vi processen forfra, dog lidt mere fokuseret. Vi var derfor hurtigt ved fase 2. I praksis har der været en vekselvirkning mellem brug af forskellige metoder og valg af koder og begreber, og der er, sideløbende med interviews, arbejdet videre med delta-gende observationer.

Brug af forskellige typer koder i processen og arbejdet med dette

Vores feltnoter og interviews er først blevet kodet med In-vivo- og substantive empirinære koder, der er informantens egne ord eller almindeligt forekommende ord i det pågældende miljø. Disse fungerede som indikatorer for senere begrebsdannelse (Guvå & Hylander, 2003:42). Vi har til dels efterlevet Wadels mål om at kategorierne bør være tomme og konstrueret, så de kan bruges på tværs af situationer. Yderligere bør kategorierne kunne fyldes og endvidere indfange samhandling mellem folk (Wadel, 1991). Vi har brugt begreber med lavt empirisk indhold, f.eks. roller, status, identitet, værdi, m.v.. Ved hjælp af indikatorerne har vi således fremstillet begreber med lavt empirisk indhold, heriblandt dynamiske begreber (Guvå & Hylander, 2003:42-43; Udo, 2007). Et eksempel herpå er begrebet, *roller*. Begrebet opstod i forbindelse med adskillige in-vivo-koder, der indikerede,

at kursisterne havde forskellige roller i forskellige situationer. Vi har således prøvet at finde nogle dynamiske begreber, der har kunnet gøre os mere sensitive over for samspilssituationer, f.eks. hierarki, roller og status. Disse begreber har været med til forbedre vores sociologiske sensibilitet i forhold til data. Således har begrebet, roller undervejs i kodeprocessen ledt vores opmærksomhed ind på det mere empirinære begreb, kønsrolle. Begrebet *roller* har flere gange ændret sig, og begreber som hierarki og mere teoretiske koder som social kontrol er blevet dannet ud fra de mere empirinære begreber. Vi generede få teoretiske koder ud fra feltnoterne, men beholdte nogle substantive koder og nogle common-sensebegreber.

Figur 3.6: Koder fra arbejdsprocessen med feltobservationerne

Nodes			
Name	Sources	References	
Roller		7	25
Roller - underviser-kursist		7	9
kønsroller		4	8
roller på holdet		3	3
vores rolle		3	3
hieraki		1	1
autoritet		1	1
Adfærd-regler i klasseværelset		7	14
afslappet stemning		6	11
værdier		3	6
religion		3	6
hilsen og Gestus		3	5
Familie		2	3
At udtrykke sig i klasseværelset		2	3
arbejde		1	2
normativ		1	2
Social kontrol		2	2
sproget		1	1
frygt - mistillid måske		1	1

Arbejdet med dette har ledt os til vores interviewguide, der består af emner hentet fra de substantive empirinære koder og common-sense begreber fra vores observationer, som er sammenkoblet med vores dynamiske begreber. Se afsnittet *Data og dataindsamlingsmetoder* for de udformede emner og spørgsmål.

Vi har bl.a. valgt nogle få common-sense kategorier i kodningen, nemlig "arbejde" og "familie". Common sense kategorier tilhører også den heuristiske kategori. Disse udnytter almindelig viden, og er mere emneorienterede (Kelle, 2007:207ff). Det er primært disse emner, der har dannet struktur for vores senere interviewguide. Fordelen ved heuristiske kategorier er, at de ikke tvinger kategorier ned over data, og de er derfor gode i fortolkende og eksplorativ forskning (Kelle, 2007:207ff).

"Sandsynligvis er valget af teoretiske koder afhængigt af forskerens egen teoretiske baggrund og den videnskabelige teoridannelse, som den er forankret i" påpeger Guvå & Hylander (2003:43). At vi har en socialkonstruktivistisk tilgang, præger nødvendigvis måden vi observerer på. Vi har desuden en

forforståelse om værdier, religion, sprog og køn, som præger kodningen. Vi forsøger at være eksplisitte og reflekterede omkring dette, ligesom vi er opmærksomme på vore egne kulturelle værdier og disses påvirkning af vores egen adfærd. Vi er gået ind i feltet med en formodning om, at værdier, religion, sprog og kønsdifferentiering kan have indflydelse på informanternes møde med Danmark. Som Wadel påpeger, foretager vi en selektion i observationerne og fortolkningen. Når vi knytter begreber og observationskategorier til vores observationer, kommer vi også til at observere gennem disse (Wadel, 1991:73ff).

I arbejdsprocessen med at kode vores interviews, blev der især i fase 3: *Mønstersøgning* generet flere teoretiske koder. Teoretiske koder vokser frem ved, at vi som forskere under kodningen får idéer om, hvordan forskellige begreber kan kombineres (Guvå & Hylander, 2003:43). Her arbejdede vi en del med komparation og konceptualisering, idet tidligere begreber blev kombineret eller ændret (Guvå & Hylander, 2003:43), og der blev dannet et kodehierarki med mere teoretiske overkoder, fx. *Senmodernitet, velfærdssamfund mod konkurrencestat*. For de samlede koder se bilag 10.

Figur 3.7: Samlet oversigt for overkoder/kategorier, Interview.

Nodes				
Name	Sources	References	Created On	
Danmark - Hjemland		6	21	20-04-2017 12:33
Demokratiske værdier		8	47	04-05-2017 13:13
Egen indflydelse		9	9	26-04-2017 10:45
Familien som institution		9	34	04-05-2017 13:12
Forklaringer om køn og seksualitet		9	70	04-05-2017 13:14
Kønsroller - Arbejde & Hjem		9	33	04-05-2017 13:21
Modernitet - Begyndende sekularitet		8	34	04-05-2017 13:13
Motivation for at lære dansk		4	6	20-04-2017 12:48
OS - DEM tilgang		5	20	04-05-2017 13:53
Senmoderne familieliv		7	13	04-05-2017 13:11
Senmodernitet - Velfærdssamfund mod konkurrencestat		9	105	04-05-2017 13:11
Traditionelt ikke-velfærdssamfund		9	64	04-05-2017 13:14
Ulemper ved Loven		2	3	04-05-2017 14:14

Figur 3.8: Eksempler på to kategorier med underkoder, Interview.

Nodes				
Name	Sources	References	Created On	
Kønsroller - Arbejde & Hjem	9	33	04-05-2017 13:21	
Modernitet - Begyndende sekularitet	8	34	04-05-2017 13:13	
Motivation for at lære dansk	4	6	20-04-2017 12:48	
OS - DEM tilgang	5	20	04-05-2017 13:53	
Senmoderne familieliv	7	13	04-05-2017 13:11	
Senmodernitet - Velfærdssamfund mod konkurrencestat	9	105	04-05-2017 13:11	
Frihedsrettigheder	9	34	20-04-2017 12:08	
Ligestilling - Mand Kvinde	8	15	26-04-2017 21:09	
Livslang læring	7	10	20-04-2017 12:40	
Orienteret mod verden	8	16	20-04-2017 12:52	
Refleksion	4	8	20-04-2017 11:49	
Uddannelse - samfundsnytte	4	7	20-04-2017 12:22	
Uddannelse - social mobilitet	6	8	20-04-2017 12:23	
Uddannelse og arbejde FØR børn og familie	1	1	04-05-2017 13:41	
Ældrepleje - Pragmatisk	4	4	20-04-2017 11:48	
Ønsker at arbejde - Støtte samfund & Velstand	1	2	04-05-2017 14:23	
Traditionelt ikke-velfærdssamfund	9	64	04-05-2017 13:14	
Ulemper ved Loven	2	3	04-05-2017 14:14	

Nodes				
Name	Sources	References	Created On	
Kønsroller	2	5	20-04-2017 15:37	
Modernitet - Begyndende sekularitet	8	34	04-05-2017 13:13	
Motivation for at lære dansk	4	6	20-04-2017 12:48	
OS - DEM tilgang	5	20	04-05-2017 13:53	
Senmoderne familieliv	7	13	04-05-2017 13:11	
Lille familie	3	4	20-04-2017 11:18	
Lille familie - Følelser	1	1	25-04-2017 10:51	
Lille familie - Økonomi	3	3	20-04-2017 11:38	
Uddannelse og arbejde FØR børn og familie	1	1	04-05-2017 09:18	
Ældrepleje - Pragmatisk	4	4	04-05-2017 13:39	

Vi kunne derefter udpege nogle kerneområder i arbejdet med at konceptualisere. Her bidrog vores memoer også. Disse kerneområder fremgår dels af undersøgelsens resultater, hvor vi bl.a. identificerede mønstre ved at kategorisere vores informanter i forhold til samfundssystemer og dels i analysen, hvor vi arbejder med tre temaer:

- Familie, arbejde, køn og seksualitet
- Religiøs vs. sekulær argumentation
- Kategorisering og undervisernes rolle

4. Undersøgelsens resultater

Følgende afsnit har til formål at præsentere undersøgelsens overordnede resultater sammen med en kort gennemgang af relevante baggrundsoplysninger omkring informanterne i undersøgelsen.

4.1 Kontekst beskrivelse

Forskellige baggrundsfaktorer for informanterne som er relevante for undersøgelsen fremgår af tabel 4.1.

Tabel 4.1: Baggrundsfaktorer for informanter i undersøgelsen

Infor- man- t	Køn	Natio- nali- tet	Al- der	Civil- stan- d	An- tal Bør- n	Fami- lie i DK	Uddannelse hjemland	Arb.erfar. hjemland	Arb.erf. DK	By/Land hjemland	Religion
ØX1	Kvin- de	Ukraine	34	Gift	1	Ingen	BSc i økono- mi	Egen butik	Hotel	Donetsk	Orto- doks
ØX2	Kvin- de	Rumæni- en	35	Gift	1	Mand	Frisør	Frisør	Ingen	Mellem- stor by - Onesti	Orto- doks
ØY3	Mand	Rumæni- en	34	Gift	2	Kone + Bror	BSc i datalogi	Ingen	Grisefarm	Kulturel hovedstad - Lasi	Orto- doks
EX1	Kvin- de	Eritrea	24	Gift	1	Ingen	Tigrin- ja,Engelsk & Geografi	Ingen	Ingen	Næststør- ste by - Keren	Orto- doks
EX2	Kvin- de	Eritrea	24	Gift	0	Ingen	Engelsk	Ingen	Ingen	Lille by - Senafa	Orto- doks
EY3	Mand	Eritrea	32	Gift	0	Ingen	Skolelærer	Skolelærer	Ingen	Markeds- by - hjem- stad for flere stammer - Barentu	Orto- doks
EY4	Mand	Eritrea	29	Gift	0	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Erota	Muslim
SX1	Kvin- de	Syrien	35	Gift	3	Mand	Frisør	Frisør	Ingen	Aleppo	Muslim
SX2	Kvin- de	Syrien	34	Gift	4	Mand Svi- ger- far & mor Kusi- ner	Ingen	Ingen	Ingen	Aleppo	Muslim
SY3	Mand	Syrien	25	Sing- le	0	Ingen	Dyrlæge	Ingen	Ingen	Storby Damaskus Flyttede for 5 år siden til by Idleb i nordsyrien	Ateist
SY4	Mand	Syrien	32	Sing- le	0	Ingen	BSc i engelsk litteratur og HR- certifikat	8 år Marke- ting, kunde- service, HR- medarb.	Frivillig: Dansk flygt- ningehjælp og Folkekir- kens nød- hjælp	Storby Damaskus	Mode- rat muslim
SY5	Mand	Syrien	43	Gift	4	Kone Far & Mor	Mekaniker	Mekaniker	Ingen	Aleppo	Muslim

Alle informanter har det til fælles, at de er kommet til Danmark inden for det sidste 1,5-2 år, hvilket vil sige, at asylansøgerne er i gang med at opfylde kravet om danskundervisning i deres integrationskontrakt, og øvrige indvandrere deltager i danskundervisningen for at kvalificere sig til det danske arbejdsmarked. Der er forskellige grunde til informanternes immigration til Danmark.

I immigrationslitteraturen skelnes der ofte mellem push- og pull-effekter. Push-effekter henviser til, at immigranter bliver skubbet ud af deres hjemland som følge af hungersnød, politisk forfølgelse eller krig, mens pull-effekter derimod henviser til, at immigranter bliver tiltrukket af de muligheder, som det andet land tilbyder, hvad angår job og levevilkår (Ejrnæs, 2014: 386).

For syrerne gælder det, at de er skubbet ud af deres hjemland pga. krig, hvilket også gør sig gældende for informanten fra Ukraine. Pull-effekter gør sig gældende for de to rumænske informanter, der er rejst med deres ægtefælle til Danmark for at få arbejde og bedre levevilkår. Eritreanernes baggrund for at immigrere til Danmark skyldes en blanding af push- og pull-effekter. Selvom der p.t. er fred, har Eritrea flere gange været i væbnet konflikt med nabolandet, Etiopien, sidst i år 2000. Dertil kommer, at landet regeres af et militært diktatur, hvor unge mænd og kvinder tvinges til at arbejde for staten med opbygning af infrastruktur m.m.. Udsigten til bedre levevilkår tiltrækker Eritreanerne til lande som Danmark.

Til sidst skal nævnes, at Syrien siden 1970 har været underlagt et etpartisystem, som i praksis betyder, at magten har ligget hos Assad-familien. Det var et folkeoprør mod de diktatoriske forhold, som startede den nuværende krig. Med det i baghovedet kan pull-effekter være en forstærkende grund for syrere til at immigrere.

Fra en præsentation af undersøgelsens informanter vil det næste omhandle undersøgelsens resultater.

4.2 Resultater

Overordnet set viser undersøgelsen, at informanterne - på tværs af nationalitet, kultur og religion - argumenterer ud fra, hvad vi opfatter som værdigrundlag tilhørende tre forskellige positioner eller samfundssystemer. Samfundssystemerne benævner vi: *Traditionel ikke-velfærdssamfund*, *Modernitet & begyndende sekularisering* og *Senmodernitet & Velfærdsstat mod konkurrencestat*, og deres indhold er kort beskrevet i figur 4.2.

Figur 4.2: Indhold af de tre forskellige positioner / samfundssystemer

Typer af samfundssystemer	Karakteristika / indhold i samfundssystemet
<i>Traditionel ikke-velfærdssamfund</i>	Det betragtes som familiens opgave og pligt at varetage pasning af børn og ældrepleje ved, at kvinden går derhjemme på fuld tid eller kun arbejder få timer uden for hjemmet. Det betyder, at børn prioriteres frem for uddannelse og/eller arbejde,

	<p>særligt i forhold til kvinden. Idealet er en stor familie med mange børn. Forklaringer begrundes hovedsageligt ud fra religiøse dogmer eller traditioner.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Religiøse dogmer • Traditioner • Familien som institution <ul style="list-style-type: none"> ○ Familie og børn kommer før uddannelse og arbejde ○ Familien skal pleje den ældre generation ○ Stor familie - mange børn
<i>Modernitet & begyndende sekularisering</i>	<p>Har elementer af både traditionel og senmoderne tilgang til familieliv. Ønsker en grad af ligestilling mellem kønnene, men argumenterer ud fra en essentiel, biologisk forståelse af køn. Anvender en blanding af religiøs og sekulær argumentation.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Religion tilhører privatsfæren • Religion som moraldanner • Biologiske forklaringer på køn og familie • Hybrid af <i>familien som institution</i> og <i>senmoderne familieliv</i>
<i>Senmodernitet & Velfærdsstat mod konkurrencestat</i>	<p>Forholder sig kritisk til traditioner og normer og har typisk den holdning, at der skal være fuld ligestilling mellem kønnene. Argumenter er overvejende pragmatiske og sekulære.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Senmoderne familieliv <ul style="list-style-type: none"> ○ Uddannelse og arbejde kommer før familieliv ○ Pragmatisk tilgang til ældrepleje ○ Lille familie • Livslang læring • Ligestilling mand-kvinde • Frihedsrettigheder • Orientering mod verden • Refleksion • Uddannelse både som samfundsnytte og personlig mobilitet

Informanternes argumenter omkring forskellige forhold placerer sig i større eller mindre grad inden for hver af de tre samfundssystemer, på tværs af deres nationalitet, kultur og religion. Informanterne grupperer sig overvejende inden for hvert samfundssystem, som vist på figur 4.3. Repræsentationen er *ikke* udtryk for en kulturevolutionistisk tilgang, men udelukkende valgt for at give et generelt billede af undersøgelsens resultater. En mere nuanceret gennemgang af resultatet for undersøgelsen følger efter tabellen.

Figur 4.3: Informanternes placering inden for samfundssystemer

Modernitet & begyndende sekularisering	Traditionel ikke-velfærdssamfund	Senmodernitet & Velfærdsstat mod konkurrence	Modernitet & begyndende sekularisering
	I--ØX1-----> Ukraine-Ortodoks-Kvinde-By-BSc Økonomi		
	I--ØX2-----> Rumænien-Ortodoks-Kvinde-By-Frisør		
		<-----ØY3----- Rumænien-Moderat Ortodoks-Mand-By-BSc Datalogi	
	I--EX1-----> Eritrea-Ortodoks-Kvinde-By-Engelsk & Geografi		
	I--EX2-----> Eritrea-Ortodoks-Kvinde-By-Engelsk		
	I--EY3-----> Eritrea-Ortodoks-Mand-By-Skolelærer		
	I--EY4-----> Eritrea-Muslim-Mand-By-Folkeskole		
	I--SX1-----> Syrien-Muslim-Kvinde-By-Frisør		
	I--SX2-----> Syrien-Muslim-Kvinde-By-Ungdomsuddannelse		
	<--SY3----- Syrien-Ateist-Mand-By-Dyrlæge		
	I--SY4-----> Syrien-Moderat muslim-Mand-Damaskus-BSc engelsk litteratur		
	I--SY5----> Syrien-Muslim-Mand-By-Mekaniker		

Værdigrundlaget under hvert samfundssystem har betydning for, hvordan informanterne opfatter, hvad der er normalt eller naturligt i en række af hverdagslivets forhold. Forhold fra hverdagslivet i Danmark, som har givet de stærkeste reaktioner hos informanterne, kan sammenfattes i tematikkerne: Køn og arbejde, Familieliv og Homoseksualitet. Tematikkerne er ikke skarpt adskilte.

Som en del af interviewet blev informanterne bedt om at vurdere, hvor meget de selv bestemmer (*agency*), og hvor meget noget andet (fx. Gud, familie, traditioner) bestemmer over deres liv og skæbne (struktur-determinisme). Forholdet imellem disse blev indtegnet i et cirkeldiagram, og af skemaet, figur 4.4, procentsats for informantens egen vurdering af *agency*.

Tabel 4.4. - Oversigt over oplevelse af agency hos informanterne i pct.

Kontinent	Asien		Afrika		(Øst) Europa		
Land	Thailand	Syrien	Eritrea	Tanzania	Ukraine	Rumænien	Litauen
Antal informanter	2	7	6	1	1	2	1
	75	70	0	80	85	80	70
	85	90	25			25	
		100	90				
		80	95				
		75	50				
		50	60				
		0					
*Opgørelsen her er fra alle foretagede interviews, også de interviews som ikke er transskriberede.							

Vi kan ikke, ud fra så lille en population og så ujævn en repræsentativ fordeling mellem landene, konkludere noget definitivt. Men det er tankevækkende, at der i grupperne af informanter fra de to mest totalitære styre, Syrien og Eritrea, findes så ekstreme forskelle på, hvor meget agens informanterne tilskriver sig selv. I begge disse to grupper varierer svarene fra 0% til 95/100% agens. Vi har altså her både nogle, som oplever, at de er fuldkommen autonome individer og nogle, som oplever sig selv som værende 100% determinerede af eksterne faktorer som religion, tradition og familie.

5. Resultat, analyse og diskussion

Analysen tager udgangspunkt i interviewene, men undervejs i analysen har vi hele tiden informanternes reaktioner under interviewsituationen i baghovedet, ligesom vi forholder os til observationer foretaget undervejs i feltarbejdet.

5.1 Familieliv, køn og arbejde

Et af de samtaleemner, hvor det bliver meget tydeligt, at der ligger værdimæssige forskelle til grund for uoverensstemmelser og forskelle i samfundets og individers forventninger til adfærd, er, når vi taler om køn og familieliv. For at skabe overblik over undersøgelsens resultater vedr. familieliv, køn og arbejde, har vi kategoriseret udtalelserne i følgende tre positioner: 1) *Familien som institution* tilhørende samfundssystemet *Traditionel ikke-velfærdssamfund*, 2) *Senmoderne familieliv* tilhørende samfundssystemet *Senmodernitet & Velfærdsstat mod konkurrencestat*, og 3) *Hybrid af familien som institution og senmoderne familieliv* tilhørende samfundssystemet *Modernitet & begyndende sekularisering*.

Gældende for alle informanter er, at holdninger til kønnene kommer til udtryk, når informanterne opremser bestemte brancher, hvor de mener, at kvinder kan eller ikke kan varetage specifikke stillinger, samt at der eksisterer jobs, som er for fysisk hårde for kvinder. Dertil kommer opfattelsen, som langt de fleste af vore informanter deler, at religiøse overhoveder kun kan være mænd, fordi det står i bibelen eller koranen. SY3 og SY4 forklarer, at religiøse ledere kun er mænd, fordi det kræver en person, som er meget stabil, og det er kvinder ikke pga. deres månedlige cyklus. Dette er et eksempel på det samfundssystem, som vi benævner *Modernitet & begyndende sekularisering*, idet der fortsat er en tro på religiøse dogmer, men at disse begrundes med en logik, der støtter sig til noget biologisk funderet. Informanterne ØX1, ØX2, ØY3, EY3 og EY4 siger, at de synes, det er fint, at der findes religiøse kvindelige overhoveder i Danmark, mens informanterne SX1, SX2, SY3, SY4 og SX5 stiller sig meget undrende over for dette forhold.

Informanterne SX2 og SY5 er de mest rendyrkede repræsentanter for positionen: *Familien som institution*. Fx. siger SX2, da vi foreligger case 1 (jf. figur 3.2) om en kvinde, der bliver gravid ved start af uddannelse og overvejer abort:

SX2 udtaler sig om case 1 (jf. figur 3.2) om en kvinde, der bliver gravid ved start af uddannelse og overvejer abort.

SX2: *Jeg synes ikke hun skal have abort, for Gud giver kvinder børn. Det (abort) er forkert i Syrien, familien har måske 10 børn og det er ikke et problem. I Danmark er det måske et problem, fordi kvinde og mand arbejder hver dag. Også jeg har problemer med det der, fordi jeg har fire piger og altid arbejder. Jeg er i praktik og kommer til sprogskole og jeg har altid travlt.*

SY5 udtaler sig om case 1 (jf. figur 3.2) om en kvinde, der bliver gravid ved start af uddannelse og overvejer abort.

SY5:	<i>Det er lidt problemer, fordi konen vil arbejde. Måske hvis konen ikke arbejder, er der ingen problemer. Måske hvis hun arbejder, hun ikke passer børn godt nok... Hun skal hellere blive hjemme og passe børn. Hellere end at arbejde. Ikke begge to. Måske er det kun manden der arbejder og konen plejer ham og sine børn.</i>
OS:	Men kan det ikke være omvendt? Kan det være manden der bliver hjemme og passer børnene og konen som går på arbejde?
SY5:	<i>(griner)..... Måske i Danmark... men ikke arabiske mænd.</i>
OS:	Kan arabiske mænd ikke lave mad? Åh, det er et problem, så har de sultne børn.... (griner)
SY5:	<i>(griner) Det er forskelligt hvad vi tænker, fordi kan kvinder arbejde som murer eller mekaniker? Nej! Nej! Måske arbejde lidt tid. Måske i butik eller supermarked.</i>
OS:	Nåhr, så kvinder må kun lave kedeligt arbejde? (griner)
SY5:	<i>Nej, men ikke alt arbejde. Måske lidt arbejde, men ikke tungt. Lidt arbejde, måske på computer, måske forskelligt, men ikke alt arbejde. Hvorfor er kvinder forskellige fra mænd? Kun kvinder bliver gravide. De er gode til at passe børn. Mænd er ikke så gode til at passe børn. Børn spiser hos deres mor i et år eller 9 måneder... Mænd køber mad og tøj til barn og kone.</i>

De to ovenstående informantudtalelser, hvor familien tydeligvis betragtes som en vigtig samfundsbærende institution, henleder tankerne på klassiske sociologers beskrivelser af familiens rolle. Den klassiske tilgang hævder, at familierelationer bygger på udvidet solidaritet, og at individets interesser og vilje er underordnet familiekollektivet. Her fremstilles familien som arketyper på den sociale enhed, hvor familien fungerer som en helhed og som samfundets grundpille (Bäck-Wiklund, 2003: 46). I linje hermed findes både Durkheim og Parsons, der begge tillægger familien en stor betydning, som central institution i forhold til at sikre integration og sammenhængskraft i det moderne samfund (Christensen, 2001: 376). Parsons er den af de klassiske sociologer, der har beskæftiget sig mest indgående med køn, og han repræsenterer en stereotyp kønsopfattelse, hvor han mener, at den komplementære rollefordeling mellem kvinder og mænd er naturlig, biologisk begrundet og funktionel for samfundet. Rollerne er dermed forankret i kønnenes "naturlige" arbejdsdeling mellem en instrumentel og ekspressiv leder. Det instrumentelle lederskab er knyttet til mænds rolle som forsørger og som bindeled mellem familien og andre samfundsmæssige institutioner. Det ekspressive lederskab er knyttet til kvinders rolle som hustru, mor og varetager af husholdningen. Kombinationen af disse to funktioner er ifølge Parsons forankret i kernefamiliens dobbelte formål: *At sikre den primære socialisering af børnene, og indlæring af den kønsrollebestemte rolle, samt stabilisering af de voksne fami-*

liemedlemmers personlighed (Parsons 1955: 50-59; Christensen, 2001: 375-376). Denne holdning ses afspejlet i informant SY5s udtalelse: "Det er lidt problemer, fordi konen vil arbejde. Måske hvis konen ikke arbejder, er der ingen problemer." Her henvises altså til en forventning om en rollefordeling, hvor kvinden accepterer sin "naturlige" plads i hjemmet.

Kønsarbejdsdelingen og de kønsdifferentierede roller opfattes hos Parsons som basale, ikke kun for familien, men for hele samfundet, hvor han betoner sammenhængen mellem socialisering i familien og samfundets andre sociale systemer. Parsons ser disse to roller, og dermed kvinder og mænds funktioner i samfundet, som adskilte og komplementære, men også som ligeværdige begrundet i at både kvinde- og manderollen funktionelt bidrager til opretholdelse af familien og samfundet (Parsons, 1954: 89-103; Christensen, 2001: 375-376). Denne overbevisning kommer fx. til udtryk i sætningen: "Kun kvinder bliver gravide. De er gode til at passe børn. Mænd er ikke så gode til at passe børn. Børn spiser hos deres mor i et år eller 9 måneder. ... Mænd køber mad og tøj til barn og kone."

Den position, vi betegner: *Senmoderne familieliv*, er repræsenteret hos informanterne ved at uddannelse og arbejde prioriteres frem for mange børn, samt ved en pragmatisk tilgang til ældrepleje, hvor plejehjem accepteres på baggrund af, at både manden og kvinden er på arbejdsmarkedet og derfor ikke kan varetage pasning af den ældre generation i hjemmet. Uddannelse er ikke kun vigtigt af personlige grunde som status, social mobilitet, levevilkår, men opfattes også som en investering i samfundet og samfundets fortsatte udvikling. Informanterne EX1, EX2, EY3, EY4, ØX1, ØX2, SX1, SY3 og SY4 har både elementer af den position, vi kalder *familien som institution* og af positionen *senmoderne familieliv*. Fælles for EY3, EY4, ØX2 og SX1 er et klart nej til abort. Informant SY3 og SY4 vakler mere i deres holdning til abort, og udtaler således om abort-dilemmaet:

SY3 og SY4 udtaler sig om case 1 (jf. figur 3.2) om en kvinde, der bliver gravid ved start af uddannelse og overvejer abort.

SY4: *De skal finde ud af det sammen, øhm. Det er en meget kompliceret situation, fordi begge sider de har ret. I min optik, abort, nogle gange er det godt, men hvis de ikke vil have et barn, hun skulle have taget højde for det, i første omgang. Hun kunne tage nogle piller, beskyttelse. Men for mig, i den her situation er det for sent. Fordi de dræber en sjæl, og den ting kan jeg ikke acceptere. Det er helt ok hvis min kone, hvis jeg var gift, at hun tog nogle piller fordi hun ikke ville have barn, men hvis hun bliver gravid, jeg bliver meget meget ked af det, hvis hun vil have abort. Så det er et kompliceret valg. Hvis hun har en rigtig stor grund til det, så hun må gøre det, men i den her situation hun kan bare, udsætte det. I den situation, hvis det var mig - så ville jeg bare love hende, at efter den barn kom, ville jeg hjælpe rigtig meget. Så hun kan starte på uddannelse lige efter, måske 3 eller 4 måneder efter hun havde født. Jeg ville så også tage barsel nogle måneder.*

SY3:	<i>Hun skal bestemme om hun vil have abort. Hun må gerne studere. Det er hendes beslutning. Og hvis der er religiøs grund. Nogle gange skal man bare lægge det der religion til side. Hvis det sådan ligger som en blok foran et godt liv eller et glad liv, et bedre liv. Jeg tror hun skal få abort hvis hun gerne vil det, og de har allerede 5 børn. Hvis det var det første barn, så er det lidt sværere.</i>
-------------	--

Informant SY3 og SY4's udtalelser afspejler en vaklen mellem positionen *Familien som institution* og en mere pragmatiske tilgang til familieliv, med fokus på kvinders ret til uddannelse, fri abort, generel accept af prævention og en holdning til at børneopdragelse er et fælles ansvar som deles mellem mand og kvinde, altså den position som vi kalder *Senmoderne familieliv*.

Fokus har, i det senmoderne, været rettet mod at styrke kvinders stilling i samfundet. Vigtige ændringer i forhold til kvinder er bl.a loven om fri abort, og loven om ligestilling. Formålet har været at sikre kvindens individuelle autonomi. Dette er og har gennem tiderne været et selvfølgeligt vilkår for mænd, men *ikke* for kvinder (Bäck-Wiklund, 2003: 38-40).

Kun informant ØY3 har en næsten rendyrket senmoderne tilgang til familielivet. Til abort-dilemmaet svarer han:

ØY3 udtaler sig om case 1 (jf. figur 3.2) om en kvinde, der bliver gravid ved start af uddannelse og overvejer abort.	
ØY3:	<i>Hvis jeg stod i den situation ville jeg sige: Få abort. Nu har jeg en datter og skal have et barn mere. Jeg sagde til min kone: Et barn er nok, men nu skete det at der kommer et mere. To er mere end nok. To børn er nok for mig</i>
OS:	Så det er okay med abort?
ØY3:	<i>Det er ligesom i Danmark: Hun bestemmer om hun vil beholde barnet eller ikke.</i>

Denne udtalelse er rensset for religiøs og moralsk argumentation. Hos ØY3 ser vi en rendyrket pragmatisk tilgang til abort-spørgsmålet, hvor det, i hans optik primært er kvindens afgørelse hvorvidt hun ønsker abort i situationen. ØY3 er religiøs. Han beskriver sig selv som ortodoks kristen, men lader tydeligvis ikke religiøse dogmer spille ind i denne type spørgsmål. Både han og hans kone har lange universitetsuddannelser med sig fra hjemlandet. Deres familieideal minder mere om det som Giddens beskriver som "det rene forhold".

Giddens lancerer, i "Intimitetens forandring", begrebet: *Det rene forhold*, hvis karakter og kulturelle forandring han hævder får konsekvenser for hvordan vi, i det senmoderne samfund, forholder os til det "andet køn" og dermed også for det samtidige familieliv.

Et rent forhold har intet med seksuel renhed at gøre og er snarere et begrænsende end blot et beskri- vende begreb. Det henviser til en situation, hvor to personer indgår i et socialt forhold for dets egen skyld, for hvad de pågældende hver især kan få ud af en varig forbindelse med hinanden, og som kun fortsætter for så vidt som begge parter anser det for at tilfredsstille dem tilstrækkeligt til at blive i det. (Giddens, 1994: 63)

Den traditionelle ideologi konkurrerer med forestillingen om, at det står den moderne kvinde frit for at vælge at indgå relationer og leve i dem på andre præmisser end tidligere. Hun skal lære at konstruere en refleksiv selvopfattelse som samtidig omfatter moderskab, partnerskab og arbejdsliv. For mændene betyder forandringerne at deres jeg og identitet ikke længere og lige så selvfølgelig kan relateres til arbejde og karriereforløb, men at de refleksivt også skal konstruere den af flere dimensioner (Giddens, 1994, 59-69).

Hos ØY3 ser vi netop dette fokus på, at familielivet også skal være meningsfuldt og tilfredsstillende for hans ægtefælle, og at der skal skabes en ligeværdig balance mellem karriere og familieliv hos begge forældre.

Således ser vi, at informanternes værdier i forhold til køn, arbejde og familie har betydning i forhold til prioritering mellem arbejdsliv og familieliv, hvilket også kan have betydningen i forhold til interaktionen med det danske samfund, specielt i forhold til kvinders mulighed for at indgå på arbejdsmarkedet.

5.2 Køn og Seksualitet

Hvad der er en "normal" familie opfattes af alle informanter som værende baseret på et forhold mellem en mand og en kvinde. Homoseksuelle ægteskaber afvises, af nogle informanter på et religiøst grundlag ved at referere til at det iflg. bibelen eller koranen er forbudt. Af andre informanter anvendes biologiske argumenter, om at forplantning kun er muligt mellem mand og kvinde, og derfor er mand-kvinde forhold naturligt og nødvendigt for at sikre menneskehedens overlevelse. Ydermere kræver det, ifølge mange af informanterne, en mand og en kvinde at opfostre og opdrage et barn grundet mandens og måske især kvindens særlige iboende egenskaber. Denne tilgang er i tråd med Parsons forståelse af kernefamilien bestående af far, mor og børn som værende universel. (Christensen, 2001: 375-376).

Informant ØY3, SY4, SY5 giver alle tydeligt udtryk for mænd og kvinders særlige iboende egenskaber som adskiller sig fra hinanden. Samtlige informanter referer til at forplantning ikke er biologisk muligt mellem to af samme køn. Mens informant EX1, EX2, EY3, EY4, SX1, SX2, SX5 som det første forklarer at homoseksualitet er forbudt iflg. bibelen eller koranen.

Således siger EX1 og EX2 til billederne af homoseksuelle par med børn:

EX1 og EX2 udtaler sig om billeder af homoseksuelle par med børn	
EX1:	<i>Det er ikke så godt. Fordi mand, mand og kvinde, kvinde det er ikke så godt i mit land og kultur.</i>
OS:	Er det forbudt i Eritrea?
EX2:	<i>Ja</i>
OS:	Hvad tænker du?
EX2:	<i>Jeg tænker ikke noget (griner)</i>
OS:	Du tænker ikke noget (griner)? Du kigger den anden vej? (griner)
EX2:	<i>Jeg tænker, at man ikke kan blive gravid. De to kvinder kan heller ikke blive gravide.</i>
OS:	Men de kan adoptere.
EX2:	<i>(Tydelig mimik som signalerer undren over, hvordan man kan have et barn, når man er homoseksuel)...</i>
EX1 og EX2 præsenteres for case 3 (jf. figur 3.2) om barn som fortæller forældre, at det er homoseksuel.	
EX2:	<i>Jeg tænker, fordi mit barn han er seks år. Men jeg vil ikke det homoseksuelle. Men han er flyttet til Danmark. Han kender til homoseksuelle. Han kender ikke til mit land, det ortodokse. Jeg tænker også meget på det....</i>
OS:	Men hvis han kommer og siger, jeg er homoseksuel, jeg bor i Danmark, sådan vil jeg leve, accepterer du det så?
EX1:	<i>Så skal han ikke komme i mit hus mere. Jeg håber det ikke sker (griner)</i>

EX1 og EX2 vil tydeligvis helst ikke tale om homoseksualitet, og stiller sig meget undrende over for information om at homoseksuelle kan stifte familie. De tager afstand fra muligheden for at de kan omgås et homoseksuel barn i fremtiden. Her illustrerer de den amerikanske sociolog og filosof Judith Butlers tese om, at normative diskurser afstikker rammerne for hvad der kan forstås og tales om. Butler henviser til Foucaults tese om at hegemoniske diskurser om den "rigtige" kønsidentitet og seksualitet, skaber rammerne for hvordan vi kan tale om og forstå køn og seksualitet. Når den hegemoniske diskurs definerer køn, som noget biologisk betinget og binært, feminin som det naturlige udtryk for det kvindelige biologiske køn, maskulin som det naturlige udtryk for det mandlige køn samt heteroseksualitet som den "naturlige" og "rigtige" seksualitet, så vil alle individer som forstår og udtrykker sig inkohærent med disse diskursive sandheder i princippet være uforståelige og udelukkende blive betragtet som defekte afvigelser fra normalen. (Butler, 1990, s. 22-24)

I ovenstående eksempel er homoseksualitet således for informant EX1 og EX2 uforståeligt og meningsløst, fordi homoseksuelle par ikke kan reproducere. Et barn som erklærer sig homoseksuelt, anses for at være så afvigende fra normalen, at den homoseksuelle livsførelse kan medføre udstødelse fra familien. Denne holdning ses hos majoriteten af informanter fra både Eritrea, Syrien og Østeuropa

Et flertal af informanterne giver udtryk for, at homoseksualitet primært er en mental afvigelse, som kan korrigeres gennem opdragelse, vejledning og behandling. Således siger informant ØY3:

ØY3 udtaler sig om case 3 (jf. figur 3.2) omhandlende barn som fortæller forældre, at det er homoseksuelt.	
ØY3:	<i>...Selvfølgelig ville jeg prøve at tale med min søn eller datter for at ændre deres syn... Det er vigtigt i en tidlig alder at diskutere gode måder og dårlige måder. Vejlede dem i den rigtige retning.</i>
OS:	Du sagde at det var noget du ville forsøge at reparere ved din søn eller datter. Men er det noget der kan repareres?
ØY3:	<i>Ja. Jeg tror også, der er sket noget som har ændret den normale opførsel. Jeg er ikke psykolog. Men jeg tror der er sket et eller andet, og det er derfor de har ændret adfærd.</i>

Informant SY5 anvender en religiøs retorik, når han afviser homoseksualitet, idet han henviser til koranen. Således udtaler SY5:

SY5 udtaler sig om billeder af homoseksuelle par med børn	
SY5:	<i>Men er der ikke forskel på mænd og kvinder? Kan du ikke se det? Eller er de alle sammen bare mennesker?</i>
OS:	For mig er der ikke så stor forskel, de er vel bare mennesker.
SY5:	<i>Men du forstår ikke Gud.... Hvorfor kvinder sammen med kvinder, mænd sammen med mænd? I gamle, gamle dage... Gud bestemmer. Det er kun kvinder der bliver gravide. Ikke flere børn, det er gud der bestemmer. Mænd og mænd, ikke gravid, kvinder og kvinder, ikke gravid. Forstår du? Det er meget et problem! Det er ikke godt!</i>

Informant SY3 & SY4 (relativt højtuddannede unge syriske mænd), reagerer markant anderledes end de øvrige informanter, når de konfronteres med emnet homoseksualitet. De giver udtryk for at være vokset op i en kultur, hvor homoseksualitet er et stort kulturelt tabu, men reflekterer over forskellene mellem danskere og syreres tilgang til homoseksualitet:

SY3 og SY4 udtaler sig om homoseksualitet	
SY3:	<i>... Hvis ikke de (homoseksuelle) laver dårlige ting til de andre mennesker, så er det bare i orden. Altså jeg er ligeglad hvad de laver... Faktisk kender jeg et par, to kvinder. Det var mærkeligt, første gang jeg så det. Altså jeg kendte en af dem, men jeg vidste ikke at hun var gift med en kvinde. Når jeg møder hendes kvinde. Siger hun det her er Mari, min kone. De havde et barn. Det var lidt mærkeligt. Men som jeg har sagt, så er jeg ligeglad.</i>
OS:	Men du sagde at I dit hjemland er man homofobisk
SY3:	<i>Ja, meget. De fleste mennesker er homofobiske. Altså ved I, hvordan kan det være at man er det? Er der nogle kulturelle ting?</i>
SY4:	<i>Traditioner! ...Der er mange homoseksuelle mennesker i Syrien, men de viser det ikke. Og de bliver gift med en kvinde, bare så deres familie ikke tænker dårligt om dem. Så de har et seksualliv med konen, men de nyder det ikke, og de har måske et hemmeligt forhold. Jeg tror alle samfund har den samme procent.</i>

SY4 fortæller en længere historie om sit møde med en homoseksuel mand i Grækenland. De mødtes tilfældigt, og SY4 var ikke klar over, at den anden var homoseksuel. Først langt inde i mødet går det op for SY4, at den anden er homoseksuel og muligvis flirter med ham. Om den erkendelse forklarer han:

SY4 fortæller videre om møde med en homoseksuel mand i Grækenland	
SY4:	<i>...Lige pludselig jeg tænkte meget anderledes om ham. Og så jeg følte mig meget mere "closed", og jeg kunne ikke bare blive åben som før, jeg kunne ikke bare lige udtrykke mig selv... Men jeg smed ham ikke ud.... Bagefter bliver vi rigtig gode venner faktisk. Jeg sagde så til ham, okay du er gay, det rager slet ikke mig. Og du kan slet ikke sådan røre på mig eller lave noget sjovt, men okay, fordi han var sådan rigtig rar, han var sådan lidt anderledes. Det var sjovt at lære nogen at kende som ham, fordi han var sådan lidt anderledes.</i>

I ovenstående samtale med informanterne SY3 og SY4 oplever vi, at homoseksualitet, som noget der rummes og accepteres i samfundet, er nyt og overraskende for dem. Men de reflekterer over kulturelle forskelle i syn på homoseksualitet, og de vælger at indtage en mere rummelig og anerkendende tilgang til homoseksuelle, til trods for en umiddelbar modstand. Deres syn på homoseksualitet er således mere pragmatisk, liberal og moderne/senmoderne, med et større fokus på individets ret til at udleve seksualitet på egne præmisser frem for at lade sig underkaste samfundsnormer og social kontrol.

Informant ØY3 udtaler sig også i en mere pragmatisk og liberal retning, men han udtrykker dog en diskurs om homoseksualitet som afvigende fra normalen:

ØY3 udtaler sig om homoseksualitet

ØY3: *(om homoseksualitet) Jeg har lært ikke at dømmе folk pga. af dette. ...Det er i orden at folk selv vælger, men i sidste ende er den normale familie mellem en mand og en kvinde. Fx. hvis der på jorden kun er 8 mennesker tilbage - 4 mænd og 4 kvinder - hvis de danner par mand-mand og kvinde-kvinde så kommer der ikke nogen ny generation. ...Hvis du laver et basis koncept for en familie, så skal det være mellem en mand og en kvinde for de kan få et barn og de er komplette sammen...*

Informant ØY3 anvender her et biologisk argument for, at homoseksualitet ikke er naturligt eller overordnet ønskværdigt for samfundet. Det handler, ifølge hans værdisæt, om artens overlevelse og om at forstå mænd og kvinder som komplementære modsætninger med hver deres sæt af iboende egenskaber.

Butler taler om "the gendered subject" og hævder, at det at "kønne" et individ er en aktiv kulturel og diskursiv handling. Butler henviser til sproglige konstruktioner, der konstituerer et diskursivt sæt af forventede mentale dispositioner, som knytter sig til et individs køn. Fx. synger Aretha Franklin "You make me feel like a natural woman". Dette udsagn giver ifølge Butler kun mening i en kulturel kontekst, hvor vi forstår køn som noget binært og komplementært, og hvor vi accepterer præmissen om, at der findes en "naturlig kvindelighed" (Butler, 1990: 28-30).

Forestillingen om "noget naturligt feminint" og "noget naturligt maskulint" ses afspejlet i følgende udtalelse fra informant ØY3:

ØY3 udtaler sig om mand-kvinde

ØY3: *Det er ligesom det kinesiske Ying & Yang - Du har den stærke del og den følelsesmæssige del. Du har brug for at mikse disse to sammen. Fx. hvis barnet gør nogle slemme ting og begge er mænd, så vil begge være stærke og hårde ved barnet. Barnet vil gro skævt. Men hvis faren er hård ved barnet og moren kommer og siger: Åh det er ikke så slemt, men du skulle hellere gøre sådan...Så har du en varm del og så gror barnet lige op. Det er også en grund til at jeg synes familie skal være mellem mand og kvinde. Det er ikke nødvendigt at inddrage den religiøse del her.*

5.3 Implikationen af kulturelle værdier om kønsroller og homoseksualitet

Danmark ligger i top, når det gælder kvinders erhvervsfrekvens, sammenlignet med andre vestlige lande (Thuesen, 2011: 59). Dette udgør et modsætningsforhold til de af vores informanter, der ud-

trykker en meget komplementær tilgang til kønsroller, hvor manden ses som forsørger og kvinden som hjemmegående med ansvar for pasning af hus, børn og ældre. Samtidig eksisterer der i det danske samfund i dag fra politisk hold en stærk diskurs om selvforsørgelse som pligt, der gælder alle befolkningsgrupper uanset etnicitet og køn. Hvis manden forsørger familien, og kvinden går derhjemme uden at være på offentligt forsørgelse, er der næppe tale om en konflikt med den danske diskurs om selvforsørgelse, men man kan tale om, at den traditionelle familieform på sigt kan få forskellige implikationer for det enkelte familiemedlems integration. Nogle sætter lighedstegn mellem indvandreres integration i samfundet og deres deltagelse på arbejdsmarkedet, mens andre ser integration som udtryk for tilpasning til dansk kultur gennem sprogtilegnelse og kendskab til danske værdier. Atter andre ser integration som netværksdannelse mellem majoritetsbefolkningen og de etniske minoriteter (Ejrnæs, 2014: 390). Manden har, med et traditionelt familieliv hvor han er ene-forsørger og offentlig person, principielt de samme muligheder som etniske danskere for at deltage på arbejdsmarkedet og i det øvrige samfund. Kvinden med sin tilbagetrukne hjemlige rolle må derimod formodes, at have langt større risiko for at blive marginaliseret, fordi hun bliver afskåret fra at deltage på arbejdsmarkedet, og samtidig mindsker hendes tilbagetrukne rolle muligheden for at danne socialt netværk til etniske danskere. Dette må formodes at blive yderligere forstærket, hvis familien samtidig vælger at passe børnene i hjemmet, og derfor ikke kommer i kontakt med daginstitutioner og etniske danske familier, men derimod i det daglige omgås andre etniske minoriteter med samme traditionelle familieliv. Det forhold, at der skabes fællesskaber mellem mennesker, der ligner hinanden mht. social status, etnicitet og uddannelse, betegnes i den amerikanske politolog Robert Putnams sociale netværksteori som *bonding social kapital*, mens relationer mellem mennesker, der er forskellige fra hinanden, betegnes *bridging social kapital*. Selvom en høj grad af bonding social kapital ikke nødvendigvis er skadelig for integrationen, peger undersøgelsen "*Bridge over troubled water*" på, at tilstedeværelsen af bridging social kapital hos indvandrergupper er nødvendig på sigt for at undgå dannelse af parallelsamfund (Ejrnæs, 2014: 399-410; Nannestad, Svendsen & Svendsen, 2008).

Den komplementære kønsrolleopfattelse, som mange af informanterne udtrykker ved at referere til, at der findes kvindearbejde og mandearbejde, står i kontrast til den formelle ligestilling mellem mænd og kvinder, som eksisterer i det danske samfund. Det kan potentielt føre til problemer med at indgå på en arbejdsplads, både for kvindelige og mandlige informanter, da de måske vil modsætte sig at udføre visse typer arbejde, samtidig med at de måske har svært ved at affinde sig med kvindelige kolleger eller chefer.

Når det kommer til homoseksuelle og deres rettigheder, var Danmark i 1989 det første land i verden, der vedtog lov om registreret partnerskab, og dermed juridisk set gav partnere af samme køn de samme rettigheder som heteroseksuelle par. Et tiltag der blev yderligere udvidet og cementeret med

muligheden for kirkelig vielse i 2012 (Retsinformation, 2017). Som beskrevet i analysen, er hovedparten af informanterne meget afvisende over homoseksualitet, og de fleste tager stærk afstand herfra ved at definere det som unormalt. Hvorvidt denne holdning kan give problemer i sociale relationer til etniske danskere, vil afhænge meget af det pågældende samfundslag, informanten skal interagere med, idet holdninger til homoseksualitet som værende unormalt også er at finde i segmenter af den etnisk danske befolkning. Eftersom alle informanter giver udtryk for, at de vil respektere individets ret til dets seksuelle orientering, kan det diskuteres, om informanternes modstand mod homoseksualitet på sigt reelt set vil udgøre en integrationsbarriere.

5.4 Religiøs vs. sekulær argumentation

I de gennemførte interviews med immigranter på sprogskolen i Rudkøbing ser vi både eksempler på personer, der argumenterer overvejende sekulært og med fokus på frihedsrettigheder, når de skal svare på spørgsmål om fx. kønsroller og seksualitet. Fx. siger SY3: *“Hun skal bestemme om hun vil have abort. Hun må gerne studere, Det er hendes beslutning. Og hvis der er religiøs grund. Nogle gange skal man bare lægge det der religion til side. Hvis det sådan ligger som en blok foran et godt liv eller et glad liv, et bedre liv.”* Vi ser dog også eksempler på personer, der argumenterer udelukkende ud fra religiøse doktriner og logikker. Fx. siger SX1 om danskeres forventning til, at man giver hånd, når man hilser: *“Danskere skal respektere den lov, for det er lov med Allah. Forstår du? Fordi I skal respektere os. Vi siger hallo (viser en gestus samtidig: Tager højre hånd ind foran brystet, samtidig med at hun bøjer hoved og overkrop let) Vi hilser. Vi siger hallo. Vi er venlige og hvis vi er venlige og smiler og siger hallo en gang, to gange, de skal respektere. De skal blive vant til det.”* Her ser vi et eksempel på et religiøst funderet argument, bragt ind i en generaliseret debat om, hvorvidt muslimske indvandrere skal tilpasse sig danske normer om at give hånd på tværs af køn, eller etniske danskere skal tilpasse sig et forventet religiøst hensyn til muslimske indvandreres normer. For SX1 er koranens anvisninger om ikke at give hånd på tværs af køn et eksempel på det, som den amerikanske antropolog Clifford Geertz vil kalde *model for reality* (Geertz, 1993: 92-94), altså en anvisning på hvordan man bør begå sig. Hvis man derimod som etnisk dansker er præget af det, som Weber kalder occidental rationalistisk tankegang, vil man have en tendens til at forstå modstanden mod at give hånd, som et udtryk for manglende oplysning og frigørelse fra et undertvingsende religiøst system. Ifølge Rawls’ princip om den overlappende konsensus bør alle samfundsborgere acceptere præmissen om, at religiøse argumenter ikke kan sættes over sekulære argumenter. Man kan hævde, at SX1 i dette tilfælde ikke agerer inden for rammerne af denne præmis, idet hun insisterer på, at det danske samfund skal tilpasse dets normer, så det tager hensyn til hendes kulturelle værdi, selvom den, i dette tilfælde, udelukkende begrundes med et religiøst argument. I dette eksempel er de to logikker så fremmede for hinanden, at det er svært at føre en fornuftig debat om, hvorvidt det er rimeligt at forvente, at muslimske indvandrere skal give hånd, når de møder danskere af et andet køn. Det er i denne type diskussioner, at Habermas peger på, at trossamfund kan spille en

aktiv rolle som brobygger mellem en rationel, sekulær logik og religiøse dogmer. Han peger dog også på, at den vestlige verdens befolkning bør bevæge sig mod en post-sekulær forståelse af det pluralistiske demokrati, hvor man ikke ser religiøse argumenter som en trussel mod demokratiet.

Vi ser altså stor variation i, hvorvidt de enkelte immigranter sætter det, som i Europa forstås som "universelle menneskerettigheder" eller de religiøse doktriner, som de medbringer fra hjemlandet højt, i diskussioner om hverdagsliv i Danmark. Desuden ser vi en tydelig forskel i svarene, der afspejler, hvilken type lokalsamfund den enkelte er opvokset i. De fleste af vores informanter er opvokset i totalitære samfund, hvor en stærk grad af samfundsmæssig regulering og systemundertrykkelse ansporer individer til i højere grad at opsøge religiøse fællesskaber. Det er især i denne gruppe, at vi oplever det, som Habermas beskriver som kognitiv dissonans mellem hjemlandets traditioner og religiøse dogmer og det danske samfunds forventninger til medborgerskab og adfærd. Fx. siger SX1: *Jeg synes ikke hun skal have abort, for Gud giver kvinder børn. Det (abort) er forkert i Syrien, familien har måske 10 børn og det er ikke et problem. I Danmark er det måske et problem, fordi kvinde og mand arbejder hver dag.* Enkelte informanter er dog opvokset i familier og fællesskaber, der er mere prægede af det moderne eller senmoderne, og hvor traditioner og religiøse dogmer træder mere i baggrunden og viger pladsen for en større grad af pluralisme og kritisk nytænkning af religionens plads i det moderne samfund. SY3 og SY4 er eksempler på informanter, som har haft denne type opvækst. De forholder sig kritisk og reflektivt til religion og traditioner, foretager på eget initiativ en sammenligning mellem typiske syriske værdier og typiske danske værdier og reflekterer over den tilpasning til danske værdier som en vellykket integrationsproces, i deres egen optik kræver. Fx. siger SY3: *Nogle gange skal man bare ligge det der religion til side. Hvis det sådan ligger som en blok foran et godt liv eller et glad liv, et bedre liv.* SY3 og SY4 oplever tydeligvis ikke den samme grad af kognitiv dissonans som majoriteten af informanterne, og har derfor sandsynligvis relativt lettere ved at integrere sig og opnå sociale kontakter til etniske danskere. Som Taylor påpeger, bør målet dog være, at alle borgere i en demokratisk stat opbygger en fælles politisk identitetsfølelse, der bygger på basisprincipperne lighed, demokrati og menneskerettigheder, med det formål at sikre at alle borgere føler en tilknytning, en gensidig tillid og ansvarlighed over for samfundet. Dette kan betyde, at det kræver en mere omfattende indsats at få nogle grupper af flygtninge og indvandrere til at opnå en social integration og føle tilknytning, tillid og ansvarlighed overfor det danske samfund. Spørgsmålet er så, hvilke autoriteter i samfundet, der skal tage ansvar for at sikre en debatkultur, som fremmer forståelse og respekt mellem forskellige etniske og religiøse grupperinger.

5.5 Kategorisering, social orden og lærernes rolle - sprogskole eller kulturskole

Informanterne udtrykker i høj grad, at mødet mellem forskellige kulturer kun er positivt, fordi det er spændende at høre om andre traditioner, og fremhæver her sprogskolen som et mødested. Alle in-

formanter er enige om, at det er vigtigt at respektere hinandens religion, og at respekten går begge veje. Ligeledes bakker alle op om individets ret til selvbestemmelse. Uenigheden opstår, når det handler om at følge den danske kultur med at give hånd til både mænd og kvinder. Informant ØX2, ØY3, EX1, EX2, EY3, SY3 og SY4 mener, at når man kommer til et nyt land, så skal man følge traditionerne der. Informant EY4 mener, at det ikke er muligt at fralægge sig sin kultur med det samme, når man kommer til et nyt land, men at det vil tage en årrække. Informant ØX1, SX1, SX2, SY5 mener, at danskerne skal respektere, at de iflg. deres religion ikke må give hånd mand-kvinde, så længe de bare hilser med respekt på en anden måde.

I det antropologiske feltarbejde har vi observeret, at underviserne har forskellige tilgange til arbejdet med kursisterne. Det har eksempelvis udspillet sig i en situation på lærerværelset, hvor der blev argumenteret ud fra to forskellige tilgange, som vil blive belyst nedenfor. De to tilgange er derudover kommet til udtryk i undervisningssituationer, hvor de pågældende undervisere handler hhv. mere konfronterende ift. at gå i dialog med kursisterne om kulturelle forskelle eller på den anden side forsøger at undgå at bringe kulturelle forskelle på banen.

Det er i denne sammenhæng interessant at se på, hvordan vores informanter forstår sig selv inden for deres nationale gruppe, samt hvordan underviserne forstår dem, og hvilken betydning det har for vores informanters adfærd. Fx. beskrives det samme hold kursister som "det stille hold" af underviser X, hvorimod underviser Y beskriver, at de overhovedet ikke er stille.

Den britiske socialantropolog Richard Jenkins har gennem sit arbejde beskæftiget sig med, hvordan kategoriseringen af etniske grupper foregår. Denne tilgang beskriver han som værende generaliserbar til andre sociale identiteter (Jenkins, 1997:63). Jenkins henviser til, hvordan man kan blive pålagt identiteter, når man bliver kategoriseret på bestemte måder af betydningsfulde andre, som i kraft af deres magt eller myndighed er i stand til at gøre deres definition af personen og situationen gældende. De enkeltes oplevelse af at blive kategoriseret kan føre til en tilpasning af eget selv-image i retning af et stigmatiserende offentligt image (Jenkins, 1997:60). Kursisterne på sprogskolen i Rudkøbing indgår i en social orden, hvor undervisernes rolle har en indflydelse på, hvordan kursisterne definerer sig selv. Der foregår en kategorisering af kursisterne fra lærernes side, hvilket vi ser udspillet på forskellige måder, alt efter hvilken tilgang underviseren har i situationen. Vi har observeret to forskellige tilgange (T1 og T2), der i højere og mindre grad kommer til udtryk hos begge undervisere, som vi har fulgt. T1, der i feltobservation 1 (figur 5.1), repræsenteres af Y (og skolelederen), fremleder en konfronterende undervisning, hvor kursisterne kan udtale sig om kulturforskelle. T2 er en mere hensyntagende tilgang, hvor kursisterne ikke indgår i en diskussion om kulturforskelle og måske derfor ikke får en indsigt i danske kultur- og samfundsforhold. Dette kan T1 fremme, hvis man, som Y argumenterer for, går i dialog om kulturelle forskelle.

I følgende udvalgte feltobservationer kommer begge tilgange til udtryk, jf. figur 5.1.

Figur 5.1: Udvalgte feltobservationer omkring underviserne samt deres tilgange

Nr.	Feltobservationer	Forklarende tekst, eksempel på tilgange
1	<p>Efter undervisningen sad vi på lærerværelset sammen med X, Y og et par andre undervisere. Vi nævner for Y, at vi gerne vil gentage de præsentationer af vores børn/familier, som vi netop har lavet inde på X's hold.</p> <p>X siger: "Det med at Christinas datter er lesbisk, skal I måske ikke nævne, det er der altså nogle af dem, som har svært ved at klare".</p> <p>Y og skolelederen, der var på besøg, udbrød begge: "Jo, jo, det skal I da bestemt nævne, de er jo i Danmark, så det skal de lære at forholde sig til".</p> <p>Jeg (Mille) forklarer, at det er bevist, at Christina bare beskriver et billede, som "Det her er så Hannas kæreste Kristina" uden at gøre et drama ud af det, fordi vi gerne vil se kursisternes reaktion.</p>	<p>T2: Det er tydeligt at mærke på X, at hen ikke synes, det er en god idé at bringe homoseksualitet på banen i klasseværelset.</p> <p>T1: Y giver klart udtryk for den holdning, at kursisterne skal konfronteres med dansk kultur og normer.</p>
2	<p>Inden undervisningen starter fortæller Dorte og Zenaid til X, at det har planlagt en hilse-øvelse med kursisterne, hvor Zenaid har tænkt sig at hilse på kvinderne og Dorte på mændene ved at give hånd til dem. X siger, at hen ikke synes, det er en god idé, da det kan lede til en konflikt, fordi det ikke er tilladt for muslimer at give hånd på tværs af køn.</p>	<p>T2: X mener, at vi ved ikke at bringe kulturelle forskelle på banen, tager hensyn til kursisterne.</p>
3	<p>I forbindelse med en undervisningssituation, hvor kursisterne udfylder et værdi-skema, fortæller en af kursisterne, at dovenskab er en værdi for hen. X svarer, at dovenskab ikke er en god ting (dette gør hen rede for flere gange, men kursisten lader sig ikke overbevise).</p>	<p>T1: X er her konfronterende og bringer kulturelle forskelle på banen men på en moraliserende måde.</p>
4	<p>I en undervisningssituation, hvor børneopdragelse bliver diskuteret, spørger X, om kursisterne slår deres børn. Flere af kursisterne svarer "ja", hvorefter X fortæller dem, at de ikke må det, og at det ikke lovligt i Danmark.</p>	<p>T1: X er også her konfronterende men derudover også tydelig ift. at sætte kursisten ind i den danske lovgivning.</p>
5	<p>Y fortæller, at 60% af danskerne bliver skilt, hvorefter kursisterne enstemmigt siger, at det ikke er godt.</p>	<p>T1: Y er konfronterende her ved at sætte en diskussion igang.</p>

Begge tilgange kan medvirke til en kategorisering af kursisterne på sprogskolen. I vores informanters tilfælde kan T1-tilgangen have medvirket til, at de fleste af de muslimske mænd på sprogskolen giver hånd til kvinder, eftersom de i undervisningssituationen kan have fået et indblik i, at det at give hånd på tværs af køn, af etniske danskere typisk opfattes som et udtryk for respekt og ligestilling mellem kønnene. På den anden side kan T2-tilgangen medvirke til, at kursisterne lærer dansk hurtigere, idet regulær sprogundervisning her prioriteres, frem for diskussioner om kulturelle forskelle.

Kategorisering er centralt i forhold til, hvordan indvandrere definerer sig selv og bliver defineret af andre, og hvilke handlemuligheder de oplever at have. Ifølge Jenkins kontribuerer kategorisering til

gruppens identitet på forskellige måder. Her refererer han til begrebet, *internalisering* handler her om, at den kategoriserede gruppe eksponeres for de termer, som en anden gruppe definerer den med og dermed assimilerer denne kategorisering til sin egen identitet. Vi oplever flere gange, at selvom vores informanter udtaler, at de ikke synes, mænd og kvinder skal give hånd til hinanden, så gør de det alligevel, når vi hilser på dem, hvilket fremgår af bilag 8. Hvis der er længerevarende harmonisk interaktion mellem forskellige grupper, kan deres grænser sammensmelte eller ændre sig. Dermed vil der forekomme ændringer i sprog og identitet som konsekvens af, hvordan man bliver kategoriseret (Jenkins, 1997: 70-71). Fx. har mødet med os som danskere influeret SY5 til at give hånd til os, selvom han går på kompromis med sin religiøse overbevisning.

Grænserne for egen definition er tilsyneladende skarpere hos syrerne end hos de andre grupper af immigranter. Modstanden mod at tilpasse sig kommer til udtryk i flere af vores observationer på sprogskolen. Eksempelvis har SY4 i forbindelse med et besøg hos ham udtalt, at han har valgt at flytte sprogskole fra Rudkøbing til Svendborg, fordi de andre syrere i Rudkøbing hele tiden fortalte ham, hvad han måtte og ikke måtte gøre som muslim. Nogle af de krav, der blev stillet til ham, var, at han ikke måtte drikke alkohol og spise svinekød. SY4 følte derfor, at de øvrige syrere forsøgte at forhindre ham i at tilegne sig danske værdier. Ifølge Jenkins kan modstanden overfor andres kategorisering være en self-identification og paradoksalt en internalisering af den afviste kategorisering (Jenkins, 1997: 71). Vi ser det som et udtryk for, at der i den syriske gruppe findes en grad af social kontrol. I forbindelse med dette kan nævnes, at kategorisering kan være udført af personer, der tilfører autoritet til kategoriseringen gennem status, visdom, eller henvisning til religiøse dogmer (Jenkins 1997: 71). Social kontrol er her forstået ud fra Jenkins begrebspar, intern og ekstern definition. Ekstern definition er når en eller flere personer definerer en person eller gruppe. Den kan enten være en validering af personen/gruppens egen interne definition og er således konsensusbaseret. Eller den kan være konfliktsøgende, som i forrige eksempel, hvis der er tale om en modstand overfor den eksterne definition (Jenkins, 1997: 53). Under vores feltarbejde på sprogskolen har vi haft svært ved at finde syriske kvinder til interviews, fordi de havde et lavt fremmøde. Dette set i sammenhæng med at familielivet prioriteres frem for arbejdet af flere af vores syriske informanter, og at der i denne gruppe er dominerende holdninger om, at kvinderne skal stå for det huslige og børnepasning, tolker vi som en tilkendegivelse af social kontrol som værende styrende for deres fremmøde. Og i mødet med det danske samfund kan det have den konsekvens, at de syriske kvinder fremstår som uvillige til at lære dansk eller finde et arbejde, hvilket kan bidrage til dem/os-diskursen.

Underviserne på sprogskolen i Rudkøbing har en oplagt mulighed for at gå i dialog med deres kursister om kulturelle forskelle. Netop denne dialog efterspørger Wikan, for at undgå den omtalte eksotisering af immigranternes kulturtræk. I feltobservation 1 (figur 5.1) beskriver vi en situation, hvor underviser X forsøger at undgå en i hans øjne mulig konflikt. Denne type situationer kan ifølge Wikan

medføre en risiko for dehumanisering og fremmedgørelse af immigranter. Wikan opfordrer i stedet til at tale med immigranter om kulturforskelle, møde dem med ligeværdighed og på den måde fremme integrationen. Tilgang 1 kan imødekomme hendes opfordring, fordi der netop argumenteres for italesættelse af kulturelle forskelle. Hvis vi accepterer Saida's tese om, at personer fra "vesten" har en tendens til at beskrive personer fra "orienten" som værende mindre rationelle og oplyste, og de dermed medvirker til at skabe eksotiserede fjendebilleder, så kan en tilgang hvor man undgår emner som homoseksualitet, under henvisning til at "det vil nogle af kursisterne have svært ved at klare", tolkes som en situation, hvor kursisterne placeres i rollen som mindre rationelle og oplyste og derfor ikke forventes at kunne håndtere en ligeværdig, kritisk dialog om forskelle i kulturelle værdier.

I feltobservation 3 (figur 5.1) beskriver vi en situation under vores feltarbejde, hvor kursisterne skal udfylde et værdiskema. Underviser X fortæller en af kursisterne, at hun ikke kan vælge dovenskab som en værdi, selvom kursisten selv mener, at det er vigtigt for hende. Dette tolker vi som et udtryk for, at X fremstår moraliserende over for kursisten. Underviser X fremstiller det som noget definitivt, at dovenskab ikke er en værdi. Hun fremstår her bedrevidende, idet hun fremstiller sig selv som mere rationel og oplyst end kursisten, i tråd med Saida's beskrivelse af europæeres kulturelle selvforståelse (se Litteraturstudie).

Som beskrevet er Tilgang 2 en mere hensyntagende tilgang, men vi tolker også, at den kan være et udtryk for berøringsangst, idet X ikke går ind i en diskussion, men blot afviser at man kan have dovenskab som en værdi (jf. Figur 5.1, Feltobservation 3). Dette beskriver Necef som kendetegnende for dansk immigrations-forskning, en generaliseret angst for at italesætte kulturelle forskelle, som bunder i en frygt for at fremstå essentialistisk og racistisk. Han hævder, at der findes før-diskursive kulturelle forskelle, som vi skal turde forholde os til, hvis vi vil fremme integrationsprocesser. I stedet for at moralisere kan underviser X, i forbindelse med vores feltobservation om dovenskab, sætte en dialog igang om de forhold, der ligger til grund for kursistens valg af dovenskab som en værdi og forholde det til hendes situation og omgivelser.

I feltobservation 4 (figur 5.1) er X mere konfronterende i sin tilgang (T1). Her tolker vi også, at X fremstår moraliserende, men på samme tid mere tydeligt ift., at det i Danmark ikke er lovligt at slå sine børn.

I forbindelse med et interview med SY5 har vi haft en diskussion med ham om det at give hånd og om hans syn på kvinder og arbejde. Særligt har Mille været i clinch med ham om disse emner, og begge parter har været provokerede af hinandens holdninger. Men selvom der har været heftige diskussioner, har de på samme tid kunnet grine af det, hvilket vi tolker som et udtryk for ligeværd og respekt for hinandens forskelligheder. Mille har her fulgt tilgang 1 og forsøgt at være konfronterende uden at fremstå moraliserende. En måned efter afslutningen af feltarbejdet, arrangerede vi en afslutningsdag på sprogskolen, hvor vi serverede kage, kaffe og te. Her mødtes Mille og SY5 igen, og her observerer vi, at SY5 spontant giver hånd til Mille, selvom det er noget, han under interviewet udtrykte som

værende imod hans religiøse overbevisning. I det hele taget signalerer SY5 med smil, kropssprog og glædesudbrud, at han er glad for at gense Mille. Vi tolker dette som udtryk for, at SY5 har haft en positiv, ligeværdig oplevelse af situationen, hvor hans og Milles meget forskellige kulturelle værdier blev sat til debat.

Det kan diskuteres, om Tilgang 1 altid er mest hensigtsmæssig ift. at integrere immigranter i det danske samfund. Lige i dette tilfælde har det haft en positiv indvirkning på SY5. Men eksempelvis har EX2 udtrykt, at hen foretrækker fastere rammer, fordi det på den måde er nemmere for hen at forstå, hvad der bliver sagt og at lære dansk. Her tolker vi, at EX2 foretrækker T2-tilgangen som er mere struktureret og til tider moraliserende, for at undgå de værdifokuserede diskussioner. T2-tilgangen faciliterer de nuværende politiske krav om at effektivisere immigranternes vej til selvforsørgelse, og som nævnt foretrækker nogle af kursisterne umiddelbart denne tilgang. Dog oplever vi, at når vi og underviserne anlægger tilgang 1 i mødet med kursisterne, reagerer de fleste positivt på denne tilgang, engagerer sig i diskussionerne og taler til os som ligeværdige parter i en dialog (se figur 5.1, feltobservation 5 for eksempel).

Det kan diskuteres, om underviserne på de danske sprogskoler ikke i virkeligheden bør forpligtes til også at påtage sig rollen som facilitatorer af debatter om forskelle i kulturelle værdisæt. Dermed vil de repræsentere en mere gensidig integrations-orienteret tilgang til kursisterne, end den mere assimilatoriske tilgang som lovgivningen har bevæget sig i retningen af at fokusere på, jvf. indledningen om sprogskoler. I et interview med skolelederen udtrykker hun, at skolens første prioritet er, at kursisterne skal lære dansk, og at det er kommunens ansvar at integrere dem.

Noget af det, som vi mener taler for, at underviserne bør tage et ansvar i forhold til kursisternes integration, er, at sprogskolen er et sted, hvor kursisterne bruger en stor del af deres tid, og hvor vi ser tegn på social kontrol. Her har underviserne en særlig mulighed for at italesætte de kulturelle forskelle på en ligeværdig og respektfuld måde, og dermed lette integrationen af kursisterne i det danske samfund.

6. Konklusion og perspektivering

Hvordan har immigrantens kulturelle værdier betydning i interaktionen med det danske samfund?

Det er især inden for emner som kønsroller, familieliv, arbejdsliv, ligestilling, seksualitet og religions betydning i moralske og etiske spørgsmål, at mange immigranter oplever diskrepans mellem de kulturelle værdier de bærer med sig fra hjemlandet og de kulturelle værdier de møder i Danmark. Vi ser tegn på, at det er sværere for immigranter fra lande med en totalitær styreform, at gennemgå en integrationsproces, hvor de tilpasser dele af deres kulturelle værdisæt mod danske værdier. Til gengæld ser vi ikke tegn på, at en bestemt religion opstiller større barrierer for integration i forhold til andre religioner. Snarere oplever vi, at prioriteringen af religiøsitet overfor sekulære demokratiske principper gør en forskel, men vi oplever netop også, at dette har sammenhæng med, hvor totalitært et styre individet er opvokset i. Vi ser, at enkelte immigranter, der er opvokset under totalitære styreform (SY3, SY4 og ØY3), bryder dette formodede mønster og indtager en position, hvor de reflekterer kritisk over forskelle i kulturelle værdisæt og foretager en tilpasning mod mere liberale frihedsværdier. Det der kendetegner disse tre informanter er, at de alle har lange universitetsuddannelser med sig fra hjemlandet.

Vores teori er derfor, at det, som især præger immigrantens kulturelle værdier, og som har betydning for mødet med det danske samfund, er, om han/hun er opvokset under et totalitært eller demokratisk styre. Ligeledes influerer immigrantens uddannelsesniveau.

Alle flygtninge, som tildeles asyl i Danmark, underskriver en integrationserklæring, som en betingelse for at få tildelt asyl. I denne integrationserklæring skriver flygtningene under på, at de vil respektere en række kulturelle værdier, som kendetegner det danske samfund. Herunder er uddraget relevante punkter fra integrationserklæringen.

Figur 6.1: Uddrag fra integrationserklæringen

Uddrag fra Integrationserklæringen (bilag 7)	
3.	Jeg anerkender, at de enkelte borgere og familier har ansvar for at forsørge sig selv. Jeg vil derfor arbejde på at blive selvforsørgende hurtigst muligt. Jeg ved, at det kan hjælpe mig til at blive selvforsørgende, at jeg deltager i de aktiviteter, som er beskrevet i min integrationskontrakt med kommunen.
5.	Jeg anerkender, at mænd og kvinder har lige pligter og rettigheder i Danmark, og at både mænd og kvinder skal bidrage til samfundet. Mænd og kvinder har således den samme ret – og i visse tilfælde pligt – til at uddanne sig og arbejde, ligesom mænd og kvinder har den samme ret til at deltage i demokratiske processer. Både mænd og kvinder har pligt til at betale skat og varetage forældreansvaret over for deres børn.

6.	Jeg ved, at det i Danmark er strafbart at udøve vold mod og ulovlig tvang over ægtefælle og andre, herunder børn.
7.	Jeg anerkender, at der i Danmark skal være lige respekt og udfoldelsesmuligheder for alle børn – både piger og drenge – så de kan vokse op til at blive aktive og ansvarlige medborgere, der er i stand til at træffe deres egne valg. Jeg vil sikre, at mine børn får den bedst mulige opvækst, skolegang og integration i Danmark. Blandt andet vil jeg sørge for, at mit barn lærer dansk så tidligt som muligt og læser lektier gennem skoleforløbet, og jeg vil samarbejde aktivt med barnets daginstitution eller skole.
9.	Jeg respekterer det enkelte menneskes frihed og personlige integritet, kønnenes ligestilling og tros- og ytringsfriheden, som er grundlæggende i Danmark.
10.	Jeg ved, at diskrimination på grund af bl.a. køn eller hudfarve og trusler og hån mod grupper på grund af bl.a. tro eller seksuel orientering er strafbare handlinger i Danmark.
12.	Jeg anerkender, at aktivt engagement i det danske samfund er en forudsætning for medborgerskab i Danmark, uanset hvor længe mit ophold her i landet måtte vare.

Det er oplagt, at denne integrationserklæring kan inddrages aktivt i undervisningen på landets sprogskoler, som et middel til at synliggøre forskelle i kulturelle værdisæt og bevidstgøre flygtningene om, hvilke tilpasninger der forventes af dem, når de opholder sig i Danmark. Det vil være oplagt, at diskutere med kursisterne, hvorvidt de selv oplever, at evt. kognitiv dissonans mellem egne og danske kulturelle værdier udgør en barriere for deres integrationsforløb.

Ved at inddrage immigranter på de danske sprogskoler i en åben dialog om kulturforskelle og integration opnår man desuden det, at man placerer indvandrere i en ligeværdig rolle og signalerer en forventning om at de er kritiske, reflekterende, rationelt tænkende og forandringsparate individer. Derved modarbejdes tendensen til fremmedgørelse, orientalisme og dem/os-retorik.

For at besvare spørgsmålet fra problemformuleringen fyldestgørende, må man gøre sig klart, hvilket mål man har for graden af integration og interaktion med det danske samfund, som man ønsker at immigranter skal opnå.

Hvis målet er, at flygtninge og indvandrere i Danmark skal lære et minimum af dansk, som gør dem i stand til hurtigst muligt at blive fuldtidsbeskæftigede i jobs på regulære vilkår, og dermed blive selvforsørgende, så er en ikke-konfronterende tilgang i undervisningen muligvis hensigtsmæssig, idet den udelukkende fokuserer på sprogundervisning. Er målet derimod at opnå social integration, som omfatter en kulturel sammensmeltning, relationer til etniske danskere, oplevet medborgerskab, loyalitet mod og tillid til den danske stat og det danske samfund, så er en konfronterende tilgang i undervisningen mere hensigtsmæssig, idet den hjælper immigranter til selv at forstå forskelle i kulturelle værdier og disses betydning for integrationsprocessen.

Vores undersøgelse peger på, at nogle immigranter selv formår at initiere denne konfrontation, refleksion og tilpasning mod typiske danske værdier. Andre har brug for mere hjælp i form af en mere konfronterende tilgang, hvor fx. undervisere på sprogskoler initierer konfrontationen. Udnytter man ikke sprogskolernes særlige mulighed for at udfordre immigranternes kulturelle værdier, risikerer vi, at visse grupper af immigranter vil bremses unødigt i deres integrationsproces, på grund af social kontrol internt i gruppen af immigranter. Fx. kan børn i familier med traditionelle familiemønstre og kønsroller have svært ved at opnå kønsmæssig ligestilling, hvis ikke forældrene konfronteres med danske værdier om ligestilling. Det samme er gældende for homoseksuelle, der befinder sig i sociale grupper, hvor der ikke er den samme åbenhed for forskellige seksualiteter, som der er i det danske samfund. Selv de immigranter som på eget initiativ foretager en tilpasning mod mere danske værdier, kan bremses i denne tilpasning, hvis den dominerende norm i immigrantens netværk afviser danske værdier.

Vi ser især en risiko for at kvinderne bliver de store tabere i integrationsprocessen, idet mange gifte flygtningekvinder fastholdes i en kulturel norm, om at kvinder bør prioritere børn og husholdning frem for uddannelse og arbejde. For at bryde denne norm er det helt nødvendigt, at kommunerne bliver bedre til at benytte de sanktionsmuligheder de har, når kursister udebliver fra den undervisning, som de har forpligtet sig til at deltage i, således at flygtningefamilierne erfarer, at den danske stat ikke forsørger hverken kvinder eller mænd, der vælger at stå udenfor arbejdsmarkedet alene på baggrund af deres køn. Et tab af ydelse hos kvinden i en flygtningefamilie med traditionelle familieværdier, vil muligvis få ægtefællerne til at genoverveje kvindens prioriterede status som hjemmegående og dermed i sidste ende være en støtte i forhold til at bryde den sociale kontrol, som fastholder kvinder i traditionelle kønsroller og hindrer visse indvandrerkvinders sociale og arbejdsmæssige integration i det danske samfund. Forventningen om at både mænd og kvinder uddanner sig, er selvforsørgende og betaler skat til den danske stat, er ekspliciteret i integrationserklæringen, og udtrykker en stærk dansk medborgerskabs-norm om selvforsørgelse.

Den nuværende integrationspolitik sætter lighedstegn mellem arbejde og integration og har et meget ensrettet fokus på at flygtninge skal komme i regulær beskæftigelse og blive selvforsørgende hurtigst muligt. Vi har ikke, i dette projekt, forholdt os kritisk til spørgsmålet om, hvorvidt forventningen om, at både mænd og kvinder skal være selvforsørgende, er rimelig eller hensigtsmæssig. Man kunne overveje, om ikke familier, hvor den ene forælder efter eget ønske er hjemmegående eller kun arbejder få timer, kunne bidrage til samfundet på anden vis, fx. ved at have overskud til at få flere børn og være en mere nærværende forælder for disse børn i forhold til familier, hvor begge forældre arbejder fuld tid eller mere.

At familien hos mange af vores informanter betragtes som en vigtig samfundsbærende institution, og at mange af dem sætter fællesskabets behov over egne, bør måske også give anledning til kritiske

overvejelser af, hvad det danske samfund kan lære af immigranternes værdier. Især set i lyset af udfordringer hos etniske danskere i forhold til ensomhed, børn der tilbringer mere tid væk fra hjemmet, end de fleste synes er hensigtsmæssigt, stigning i psykiske sygdomme, den negative demografiske udvikling og et øget pres på individet. Måske kunne også danskernes kulturelle værdier nytænkes og tilpasses et mere multikulturelt samfund, som bygger på andet og mere end liberale frihedsværdier og konkurrencestatens fremvækst.

Litteraturliste

- Atherton, A. og Elsmore, P. (2007): Structuring qualitative enquiry in management and organization research. A dialogue on the merits of using software for qualitative data analysis. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 2(1), pp. 62-77.
- Barker, C. (1997): Køn, Etnicitet, Identitet: Britisk-asiatiske piger snakker om soaps. I: Drotner, K og Klittgaard Povlsen, K (red.) *Tankestreger: nye medier, andre unger*. Borgen, Valby. S. 73-90
- Butler, J. (1999): *Gender Trouble*. p. 3-33. New York Routledge.
- Bäck-Wiklund, M. (2003): Senmoderne familieliv og børns hverdag, I: Bäck-Wiklund, M. og Lundström, T. (red.) *Børns hverdag i det senmoderne*. Hans Reitzels Forlag.
- Christensen, A. (2001): Kønssociologi - Fra kønsroller til kønskonstruktioner, I: Hviid Jacobsen, M.; Carleheden, M. og Kristiansen, S. (red.) *Tradition og fornyelse - En problemorienteret teorihistorie for sociologien*. Aalborg Universitetsforlag.
- Danmarks Statistik (2016): Indvandrere i Danmark.
- Ejrnæs, A (2014): Det etnisk mangfoldige samfund, I: Greve, B.; Jørgensen, A og Elm Larsen, J (red.) *Det danske samfund*. Hans Reitzels Forlag
- Esmark, Anders, Lausten, Carsten Bagge & Andersen, Niels Åkerstrøm (red.) Socialkonstruktivistiske analysestrategier 1. udgave 2005 (E-bogen er udgivet i 2014)
- Geertz, C. (1993): Religion as a cultural system. In: Geertz, C. *The interpretation of cultures: Selected essays*. pp. 87-125. Fontana Press.
- Giddens, A. (1994): *Intimitetens forandring*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Greve, B. (2016): Indvandreres position i Danmark, I: Goli, M. og Greve, B. (red.) *Integration - Dynamikker og drivkræfter*. Hans Reitzels Forlag.
- Guvå, G. og Hylander, I. (2003). *Grounded Theory; Et teorigenererende forskningsperspektiv*. (Kap. 3 & 5). København: Hans Reitzels Forlag.
- Habermas, J. (2006): Religion in the Public Sphere, *European Journal of Philosophy*, 14 (1).
- Jenkins, R. (1997): *Rethinking Ethnicity - Arguments and Explorations*. pp. 52-73. SAGE Publications.
- Juul, S. & Pedersen, K.B. (2012). Samfundsvidenskabernes videnskabsteori, kapitel 4, Hermeneutik. Hans Reitzels forlag.
- Kelle, U. (2007): The Development of Categories. Different Approaches in Grounded Theory. In Anthony Bryant and Kathy Charmaz (eds.) *The Sage Handbook of Grounded Theory*. (p.191-213) Sage Publications.
- Lykke, Nina (2008): *Kønssforskning. En guide til teori, metodologi og skrift*. Samfundslitteratur, København.
- Nannestad, P., Lind Haase Svendsen, G. & Tinggaard Svendsen, G. (2008): Bridge Over Troubled Water? *Migration and Social Capital, Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34:4, pp. 607-631.
- Parsons, T. (1954): *Essays in Sociological Theory - Revised edition*. The free press, New York.

- Parsons, T. (1955)[1971]: The Family in Urban-Industrial America: 1, I: Anderson, M. (Ed.) *Sociologi of the family*. Penguin Books.
- Rawls, J. (1997): The Idea of Public Reason Revisited. *The University of Chicago Law Review*, 64 (3) pp. 765-807.
- Rawls, J. (1999): The Idea of an Overlapping Consensus, I: Freeman, S. (red.) *Collected Papers - John Rawls*. Harvard University Press, London.
- Said, W. E. (2002)[1978]: *Orientalisme; Vestlige forestillinger om Orienten*. Roskilde Universitets Forlag, Frederiksberg.
- Svendsen, G.L.H. (2017): Kulturelle værdier på land og i by - er der (stadig) forskel? I: Tanggaard Andersen, P. & Hviid Jacobsen, M. (red.) *Kultursociologi og kulturanalyse*. Hans Reitzels Forlag.
- Taylor, C. (2009): The Polysemy of the Secular, *Social research*, 76 (4).
- Thuesen, F. (2011): Et interessant, men ikke nødvendigvis samfundsnyttigt job, I: Gundelach, P. (red.) *Små og store forandringer. Danskernes værdier siden 1981*, Hans Reitzels Forlag.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet (6. januar 2017): Hvordan går det med integrationen? - Fokus på Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere
- Necef, M. Ū.(2009): Skrækken for kulturel forskellighed – inspiration fra Edward Said. I dansk indvandrerforskning. *DANSK SOCIOLOGI*. Nr. 3/20.
- Wadel, Cato (1991): Fra observasjon til data. I: Flekkefjord (red.) *Feltarbeid i egen kultur*. S. 73-96
- Wenneberg, B, S. (2000): "Socialkonstruktivism - positioner, problemer og perspektiver". Frederiksberg C, Samfundslitteratur.
- Whyte, Z (2015): Integration på dansk, i Valentin, K. og Fog Olwig, K. (red.) *Mobilitet og tilknytning - Migrantliv i et globaliseret Danmark*. Aarhus Universitetsforlag.
- Wikan, U. (1999): Culture - A new concept of race, *Social Anthropologi*, 7 (1)
- Zuckerman, P. (2009): Why are Danes and Swedes so Irreligious?. *Nordic Journal of Religion and Society*, 22 (1)
- Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017 25. maj)
<http://uim.dk/arbejdsomrader/Integration/integrationsprogrammet>
<http://uim.dk/arbejdsomrader/Integration/integrationskontrakt-og-integrationserklaering>
<http://uim.dk/arbejdsomrader/danskundervisning-og-prover-for-udlaendinge/danskuddannelse>
- Bøgeskov Larsen, R. (2017 17. marts): EU's planer for at bremse migrationen virker ikke: Menneskesmuglere har stadig frit spil (<http://politiken.dk/udland/art5876719/Menneskesmuglere-har-stadig-frit-spil>)
- Corfixen, K. (2015 5. September): Politiet forsøger at standse flygtninge på motorvejen.
http://politiken.dk/udland/fokus_int/Flygtningestroem/art5588470/300-flygtninge-stikker-af-fra-skole-og-sp%C3%A6rrer-motorvej
- Corfixen, K. (2015 9. September): 300 flygtninge og migranter holdes tilbage i tog i Rødby.
http://politiken.dk/udland/fokus_int/Flygtningestroem/art5588472/300-flygtninge-og-migranter-holdes-tilbage-i-tog-i-R%C3%B8dby

Europa-Kommissionen (Juli 2016): EU og flygtningekrisen

<http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/refugee-crisis/da/>

<http://www.eu.dk/da/fakta-om-eu/aktuelle-sager/flygtningekrise-i-eu>

Retsinformation (2017, 1. juni): Ægteskabsloven Lov nr. 531, 15. juni 2012

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=142286>

Indhold

Bilag 1 - Værdiskema.....	1
Bilag 2 - Interviewguide for kursister	4
Bilag 3 - Interviewguide for undervisere.....	23
Bilag 4 - Udvalgte citater om familieliv, køn og arbejde	24
Bilag 5 - Udvalgte citater om køn og seksualitet.....	27
Bilag 6 - Udvalgte observationer fra feltarbejdet	31
Bilag 7 - Integrationserklæring.....	32
Bilag 8 - Citater kategorisering, social orden og lærernes rolle	34
Bilag 9 - Skabelon for observationskema, brugt til feltobservationer.....	35
Bilag 10 - Kodestruktur for interviews (fra NVivo 11)	37
Bilag 11 - Gruppeevaluering.....	41
Bilag 12 - Evaluering af gruppeproces og egen læring.....	42

Bilag 1 - Værdiskema

Nr.	Værdier	Sæt X	Nr.	Værdier	Sæt X
1	Religion		19	Individualitet	
2	Frihed		20	Loyalitet	
3	Fællesskab		21	Ærlighed	
4	Personlig udvikling / personlige mål		22	At være selvforsørgende	
5	Tryghed		23	Kærlighed	
6	Lydighed		24	Humor	
7	Pligt		25	Integritet/ At kunne være sig selv	
8	Fornøjelse		26	Fred	
9	Prestige		27	Selvstændighed	
10	Økonomisk sikkerhed		28	Respekt mennesker imellem	
11	Ytringsfrihed		29	Retfærdighed	
12	Materialisme		30	Lighed	
13	Patriotisme		31	Initiativrig	
14	Flittighed		32	Tillid	
15	Dovenskab		33		
16	Ære		34		
17	Stolthed		35		
18	Omsorg		35		

	Valgte værdier	Dorte	Mille	Zenaid	Christina
1	Religion	X			
2	Frihed	X	x		

3	Fællesskab	X	x	X	x
4	Personlig udvikling / personlige mål			X	
5	Tryghed				x
6	Lydighed				
7	Pligt				
8	Fornøjelse				
9	Prestige	X			
10	Økonomisk sikkerhed				
11	Ytringsfrihed				
12	Materialisme				
13	Patriotisme				
14	Flittighed				
15	Dovenskab	X			
16	Ære	X			
17	Stolthed				
18	Omsorg				
19	Individualitet	X			
20	Loyalitet				
21	Ærlighed				x
22	At være selvforsørgende				
23	Kærlighed	X	x		
24	Humor				
25	Integritet/ At kunne være sig selv	X	x		x
26	Fred				
27	Selvstændighed			X	
28	Respekt mennesker imellem		x		x
29	Retfærdighed	X		X	

30	Ærbødighed				
31	Initiativrig				
32					
33					
35					
36					
37					
38					
39					
40					

	Livskvalitetsopfyldende institutioner	Dorte	Mille	Zenaid	Christina
1	Familieliv				
2	Uddannelse				
3	Karriere				
4	Arbejde				
5	Fritid				
10	Fremtidsplaner				
12	Demokrati				
13	Traditioner				
19	Lov & Orden				
21	Venner				

Bilag 2 - Interviewguide for kursister

Fokuspunkter

Der spørges indtil begrundelser for svarene (ud fra smiley-besvarelsen) specielt om de er begrundet i:

- Religion
- Kønsroller
- Traditioner
- Hierarki
  - Ældre <> Yngre
  - Mand <> Kvinde

- Egne valgmuligheder eller er det et valg andre har taget for dig

Common-sense kategorier		
Familie		
		
		
		
		
		
Uddannelse		

		
		
		
		
<p>Arbejde</p>		
		
		
		
<p>Religion</p>		
		
		

 <p>Danmarks første kvindelige imam prædiker om feminisme</p> <p>Prof. Klippert Larsen</p>		
		

Case-spørgsmål:

Case: Familie/Uddannelse

Et ægtepar har 5 børn. Manden har arbejde på fabrik. Konen har afsluttet danskuddannelse og skal nu igang med en uddannelse på So-Su-skolen. Hun bliver gravid igen. Hun er ked af det, for hun vil gerne have en uddannelse og et arbejde i Danmark. Hun vil derfor gerne have en abort. Manden vil ikke have, at hun får en abort, fordi han mener at det er forkert af religiøse grunde. Hvad skal de vælge?

Case: Normer/Høflighed

En Somalisk mand, som kommer fra en familie, hvor mænd ikke hilser på kvinder ved at give hånd, får rengøringsarbejde på en skole. Skolens kvindelige lærere har en forventning om, at han giver hånd, når de hilser på ham. Hvad skal han gøre?

Case: Familiemønstre/Seksualitet

Din søn på 16 år fortæller dig, at han er homoseksuel og har en kæreste som er en dreng. Han vil gerne invitere sin kæreste med hjem, så du kan møde ham. Hvad gør du?

Case: Autoritet/Hierarki

En ung kvinde med syrisk baggrund bliver optaget af feminisme og kvinders rettigheder. Hun vil gerne arbejde for et politisk parti, for at sikre ligestilling for indvandrerkvinder. Hendes forældre bryder sig ikke om det. De vil gerne have at hun bliver gift og får børn snart. Det har kvinden ikke lyst til. Hvad skal hun gøre?

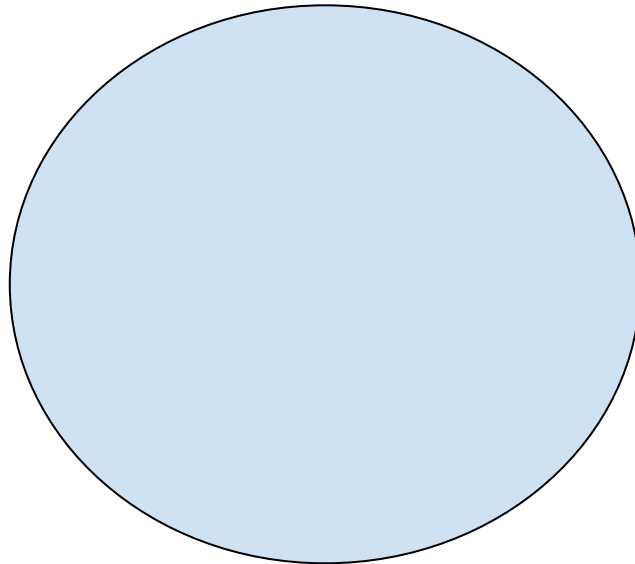
Spørgsmål ang. indflydelse på eget liv:

Hvor meget indflydelse har du på dit liv?

Hvor meget er bestemt af dig selv, og hvor meget har omverdenen bestemt for dig?

(Er noget forudbestemt ? er der noget du ikke selv har indflydelse på?Hvor meget kan du påvirke dit eget liv?)

Indtegn forholdet mellem ovenstående i cirklen nedenfor:

Forslag til afsluttende spørgsmål:

- Hvad er sværest ved at være i eller indgå i det danske samfund
  - Hvorfor har det betydning for dig?
  - Har du haft mulighed for at ændre på det? Hvordan?
- Hvad har været positivt i forhold til at indgå i det danske samfund?
- Hvilke forhold har haft størst betydning for dig i dit ophold i Danmark?
  - Kan du nævne nogle gode og dårlige oplevelser?

Nedenstående er billeder med smileys som blev udleveret ved interviewene.

Familie

Uddannelse

Arbejde

Religion

Danmarks første kvindelige imam prædiker om feminisme

Saliha Marie Fetteh underviser til dagligt på Syddansk Universitet. Og så fører hun 1 / 2
bønnen som den første kvindelige imam.

Foto: Kasper Løftgaard

Bilag 3 - Interviewguide for undervisere

Præsenterer undviserne for de samme billeder som kursisterne og høre deres mening om disse billeder

Overordnet emne for interview: Forventninger til sig selv - Sprogunderviser vs. Kulturformidler

Emne	Spørgsmål	
Religion	Hvad betyder religion for dig?	
	Bruger du religion til at finde svar eller forklare forhold i verden/samfundet/Livet?	
Sprogunderviser eller kulturformidler	Hvad tænker du om at vi har præsenteret kursisterne for disse billeder?	
	Hvad er din vigtigste rolle i mødet med kursisterne?	
	Hvordan tror du din tilgang ville have været hvis du i stedet var en: Mand Kvinde	
Integration	Hvis formålet med danskundervisning er at øge muligheden for at kursisterne bliver en del af og bidrager til det danske samfund	
	Har du tænkt på forhold omkring sprogscole regi som fremmer/begrænser opnåelse af dette mål?	
	Oplever du det som konflikterende at du som underviser skal afgøre hvilket dansk-niveau kursisten skal på, når du ved det har økonomiske konsekvenser for vedkommende? Eller ved at være bisidder på skolen når hver enkelt kursists standpunkt skal fremlægges med sagsbehandler fra kommunen til stede.	Bog: Mobilitet og tilknytning
	Har fokus i uddannelsen ændret sig? Fra uddannelse i danske forhold til fokus på at bestå test/eksamen	Bog: Mobilitet og tilknytning

Bilag 4 - Udvalgte citater om familieliv, køn og arbejde

F.eks. siger SX2, da vi foreligger case 1 om en kvinde som bliver gravid ved start af uddannelse og overvejer abort:

SX2: Jeg synes ikke hun skal have abort, for Gud giver kvinder børn.

OS: Okay - Gud giver kvinder børn. Er det så forkert at få en abort?

SX2: Ja det er forkert i Syrien, familien har måske 10 børn og det er ikke et problem. I Danmark er det måske et problem, fordi kvinde og mand arbejder hver dag. Også jeg har problemer med det der, fordi jeg har fire piger og altid arbejder. Jeg er i praktik og kommer til sprogskole og jeg har altid travlt.

OS: I har for travlt til at få flere børn?

SX2: Ja i Syrien ville det ikke have været et problem, men her i Danmark er det et stort problem.

SY5 udtaler sig om samme dilemma:

SY5: Det er lidt problemer, fordi konen vil arbejde. Måske hvis konen ikke arbejder, er der ingen problemer. Måske hvis hun arbejder, hun ikke passer børn godt nok.

OS: Så du synes ikke, hun skal tage en uddannelse og et arbejde? Skal hun hellere blive hjemme?

SY5: Hellere blive hjemme og passe børn. Hellere end at arbejde. Ikke begge to.

OS: Kan det ikke være manden der bliver hjemme og passer børn, og konen der arbejder?

SY5: Måske er det kun manden der arbejder og konen plejer ham og sine børn.

OS: Men kan det ikke være omvendt? Kan det være manden der bliver hjemme og passer børnene og konen som går på arbejde?

SY5: Griner..... Måske i Danmark... Men ikke arabiske mænd.

OS: Kan arabiske mænd ikke lave mad? Åh, det er et problem, så har de sultne børn.... (griner)

SY5: (Griner højt.) Det er forskelligt hvad vi tænker, fordi kan kvinder arbejde som murer eller mekaniker? Nej!

OS: Det synes du ikke?

SY5: Nej. Måske arbejde lidt tid. Måske i butik eller supermarked.

OS: Nåhr, så kvinder må kun lave kedeligt arbejde? (griner)

SY5: Nej, men ikke alt arbejde. Måske lidt arbejde, men ikke tungt. Lidt arbejde, måske på computer, måske forskelligt, men ikke alt arbejde.

OS: Men hvad nu hvis hun er chef og tjener mange penge, og hendes mand tjener ikke så mange penge. Skal hun så få barnet eller blive ved med at være chef?

SY5: Altså en mand arbejder og en kvinde arbejder. De tjener mange penge. Og allesammen børn er væk. Måske er børn voksne. Måske flytter og ikke kommer tilbage. Fordi deres mor ikke passer børn godt nok, fordi hun meget tjener penge.

OS: Men manden passer børnene?

SY5: Ikke forstå godt. Ikke forstå. Men hvorfor er kvinder forskellige fra mænd? Kun kvinder bliver gravide. De er gode til at passe børn. Mænd er ikke så gode til at passe børn. Børn spiser hos deres mor i et år eller 9 måneder. Først gravid i 9 mdr., sønnen spiser mad fra sin mor i 9 mdr. Fordi hans mor er fin og passer barn. Lille barn vil gerne have mælk. Mænd kan ikke give mælk. Forstår du det? . Mænd køber mad og tøj til barn og kone.

Informant SY3 & SY4 udtaler således om abort-dilemmaet:

SY4: De skal finde ud af det sammen, øhm, Det er en meget kompliceret situation, øh

OS: hvorfor er det kompliceret

SY4: Fordi begge sider de har ret, I min optik, abort, nogle gange er det godt, men hvis de ikke vil have et barn, hun skulle have taget højde for det, i første omgang. Hun kunne tage nogle piller, beskyttelse. Men for mig, i den her situation er det for sent. Fordi de dræber en sjæl, og den ting kan jeg ikke acceptere. Det er helt ok hvis min kone, hvis jeg var gift, at hun tog nogle piller fordi hun ikke ville have barn, men hvis hun bliver gravid, jeg bliver meget meget ked af det, hvis hun vil have abort. Så det er et kompliceret valg. Hvis hun har en rigtig stor grund til det, så hun må gøre det, men i den her situation hun kan bare, udsætte det. I den situation, hvis det var mig - så ville jeg bare love hende, at efter den barn kom, ville jeg hjælpe rigtig meget. Så hun kan starte på uddannelse lige efter, måske 3 eller 4 måneder efter hun havde født. Jeg ville..

OS: Ville du så også tage barsel nogle måneder ?

SY4: Ja, lige præcis, så hvis hun gerne vil gå videre med uddannelse, så vi kan lave et kompromis mellem de to løsninger.

SY3: Jeg tror det er hende. Hun skal bestemme om hun vil have abort. Hun må gerne studere, Det er hendes beslutning.

OS: Det er hendes beslutning?

SY3: ja, hun skal bestemme. Og hvis der er religiøs grund. Nogle gange skal man bare ligge det der religion til side. Hvis det sådan ligger som en blok foran et godt liv eller et glad liv, et bedre liv. Jeg tror hun skal få abort hvis hun gerne vil det, og de har allerede 5 børn. Hvis det var det første barn, så er det lidt sværere.

Kun informant ØY3 har en næsten rendyrket senmoderne tilgang til familielivet. Til abort-dilemmaet svarer han:

ØY3: Mmmmmh.....De skal finde en løsning. De skal diskutere det.

OS: Hvad ville du gøre hvis du var manden og din kone blev gravid, men gerne ville have en uddannelse?

ØY3: Åh hun vil have abort og han vil beholde det?

OS: Ja

ØY3: Hvis jeg stod i den situation ville jeg sige: Få abort. Nu har jeg en datter og skal have et barn mere. Jeg sagde til min kone: Et barn er nok, men nu skete det at der kommer et mere. To er mere end nok. To børn er nok for mig

OS: Så det er okay med abort?

ØY3: Det er ligesom i Danmark: Hun bestemmer om hun vil beholde barnet eller ikke.

Bilag 5 - Udvalgte citater om køn og seksualitet

Mens informant EX1, EX2, EY3, EY4, SX1, SX2, SX5 som det første forklarer at homoseksualitet er forbudt iflg. biblen eller koranen.

Informant EX1 & EX2

Os: Så det næste billede (viser billeder af homoseksuelle par med børn). Og det er så en anden type familie. Hvad tænker I om det?

EX1: Det er ikke så godt

Os: Hvorfor?

EX1: Fordi mand, mand og kvinde, kvinde det er ikke så godt i mit land og kultur. Det er ikke så godt.

Os: Er det forbudt i Eritrea?

EX2: Ja

Os: Hvad tænker du?

EX2: Jeg tænker ikke noget (griner)

Os: Du tænker ikke noget (griner)? Du kigger den anden vej? (griner)

EX2: Jeg tænker, at man ikke kan blive gravid. De to kvinder kan heller ikke blive gravide.

Os: Men de kan adoptere.

EX2: (Tydelig mimik som signalerer undren over, hvordan man kan have et barn, når man er homoseksuel)...

(Hun præsenteres for Case 3 om barn som fortæller forældre, at det er homoseksuelt)

EX2: Jeg tænker, fordi mit barn han er seks år. Men jeg vil ikke det homoseksuelle. Men han er flyttet til Danmark. Han kender til homoseksuelle. Han kender ikke til mit land, det ortodokse. Jeg tænker også meget på det.

Os: Vil du have besøg af hans kæreste, eller vil du sige, at han ikke må komme på besøg?

EX2: Det bestemmer jeg ikke selv. Det bestemmer han.. Når han ikke er ung længere, så er han væk fra mig. Så snakker jeg ikke med ham. Det er forkert for mig

Os: Men hvis han kommer og siger, jeg er homoseksuel, jeg bor i Danmark, sådan vil jeg leve, så accepterer du det?

EX1: Så skal han ikke komme i mit hus mere. Jeg håber det ikke sker (griner)

Et flertal af informanterne giver udtryk for, at homoseksualitet primært er en mental afvigelse, som kan korrigeres gennem opdragelse, vejledning og behandling. Således siger informant ØY3:

ØY3: (udtaler sig om det at have et homoseksuelt barn)...Selvfølgelig ville jeg prøve at tale med min søn eller datter for at ændre deres syn... Det er vigtigt i en tidlig alder at diskutere gode måder og dårlige måder. Vejlede dem i den rigtige retning.

OS: Du sagde at det var noget du ville forsøge at reparerer ved din søn eller datter. Men er det noget der kan repareres?

ØY3: Mmmmmh...ja

OS: Ser du det som en fase de går igennem?

ØY3: Ja lige præcis. Jeg tror også, der er sket noget som har ændret den normale opførsel. Jeg er ikke psykolog. Men jeg tror der er sket et eller andet og det er derfor de har ændret adfærd.

OS: Tror du man bliver født som homoseksuel eller tror du det er noget man udvikler?

ØY3: Jeg tror det er noget du udvikler...

Informant SY5 anvender en religiøs retorik, når han afviser homoseksualitet, idet han henviser til koranen.

(Bliver vist billeder af homoseksuelle par med børn)

SY5: Men er der ikke forskel på mænd og kvinder? Kan du ikke se det? Eller er de alle sammen bare mennesker?

Mi: For mig er der ikke så stor forskel, de er vel bare mennesker.

SY5: Men du forstår ikke Gud.

Mi: Spørger du mig? Altså, jeg er ikke religiøs. Men du tror på Gud?

SY5: Hvorfor gravid mænd, hvorfor gravid kvinder?

Mi: Hmmm...

SY5: Hvorfor kvinder sammen med kvinder, mænd sammen med mænd? I gamle, gamle dage... Gud bestemmer. Det er kun kvinder der bliver gravide. Ikke flere børn, det er gud der bestemmer. Mænd og mænd, ikke gravid, kvinder og kvinder, ikke gravid. Forstår du? Det er meget et problem! Det er ikke godt!

Informant SY3 & SY4 (relativt højtuddannede unge syriske mænd), reagerer markant anderledes end de øvrige informanter, når de konfronteres med emnet homoseksualitet. De giver udtryk for at være vokset op i en kultur, hvor homoseksualitet er et stort kulturelt tabu, men reflekterer over forskellene mellem danskere og syreres tilgang til homoseksualitet:

SY3: (Om homoseksualitet)... Hvis ikke de laver dårlige ting til de andre mennesker, så er det bare i orden. Altså jeg er ligeglad hvad de laver. Bare sådan her. Faktisk kender jeg et par, 2 kvinder. Det var mærkeligt. Første gang jeg så det. Altså jeg kendte en af dem, men jeg vidste ikke at hun var gift med en kvinde. Når jeg møder hendes kvinde. Siger hun det her er Mari, min kone. De havde et barn. Det var lidt mærkeligt. Men som jeg har sagt, så er jeg ligeglad.

OS: Men du sagde at I dit hjemland er man homofobisk

SY3: ja, meget. De fleste mennesker er homofobiske. Altså ved I, hvordan kan det være at man er det? Er der nogle kulturelle ting?

SY4: Traditioner! ...Der er mange homoseksuelle mennesker i Syrien, men de viser det ikke. Og de bliver gift med en kvinde. Bare så deres familie ikke tænker dårligt om dem. Så de har en kone, og de har et seksualliv med konen, men de nyder det ikke, og de har måske et hemmeligt forhold. Jeg tror alle samfund har den samme procent. Det er ikke noget der handler om tradition. Det handler om følelser. ...

For mig er det ok, med homoseksuelle mennesker. Jeg er helt ok med dem. Men de skal holde sig væk fra mig. Hvis jeg møder venner, f.eks. venner af ...(SY3), og en af dem var gay, jeg ville ikke hade ham, jeg ville ikke sådan undgå at snakke med ham. Jeg ville opføre mig meget normalt med ham. Men jeg ville ikke blive meget tæt på ham.

Os: Okay, så du vil ikke kunne finde på at være ven med en homoseksuel mand?

SY4: Jeg var i Grækenland, før jeg kom til Danmark, jeg boede på hotel, og en dag jeg ryger jeg en cigaret. En fyr kommer hen til mig, og han begynder at snakke om tobak og alt muligt. Han har meget smart tøj på og han snakker meget pænt. Jeg var helt alene derovre. Jeg var meget glad fordi jeg fandt en ven derovre. Og så om aftenen, måske kl. 9. Det banker på døren, jeg har ikke en masse tøj på. Og jeg åbner døren. Jeg sagde bare kom ind, hvorfor står du uden for? Kom ind! Han siger, jeg er lige kommet hjem, så jeg går til mit værelse og tager et hurtigt bad, og så vil jeg komme tilbage. Og så en time senere. Han kom med kage, cappuccino og alt mulig ting sådan. Jeg tænkte, at han var bare flink. Og jeg har stadig ikke så meget tøj på. Og så vi sidder bare og snakker.... og han spurgte, hvad er det bedste du kan li' her? Jeg sagde kærlighed faktisk, fordi jeg har boet i Syrien. Fordi de har kærlighed, men de viser det ikke sådan. I Athen er de meget bekendt med kærlighed. Og så jeg sagde, at når folk går på gaden, når de kysser, de føler meget varmt, ... Han siger så, har du set 2 piger kysse så ? og jeg sagde nej, og han sagde, Hvad tænker du om det ? jeg synes, det er okay. Og han sagde hvad med to mænd? Og jeg sagde aghh, hvorfor spørger du om det ? Jeg vil ikke kigge på det. Jeg vil bare vende mit ansigt væk. Og han sagde, hvorfor?, hvorfor er det okay med to kvinder og ikke okay med to mænd? Jeg ved det ikke, de kan lave hvad som helst, men det er privat. Og han sagde men det er okay at kigge på kvinder og jeg sagde ja, ja. (der grines højt). Det er helt okay, og så han sagde. Jeg har slet ikke tænkt på dig som på den måde, jeg troede du var mere åben. Og jeg sagde: Hvorfor snakker du på den måde? Og han sagde; fordi jeg er er gay. Og så jeg var bare (der grines højt).

...Lige pludselig jeg tænkte meget anderledes om ham. Og så jeg følte mig meget mere "closed", og jeg kunne ikke bare blive åben som før, jeg kunne ikke bare lige udtrykke mig selv... Men jeg smed ham ikke ud. 10 minutter senere sad han på sengen, og så lænede han sig lidt tilbage og gjorde et eller andet med blusen, og jeg tænkte; Ikke lave nogle sjove ting nu! (der grines). Bagefter bliver vi rigtig gode venner faktisk. Jeg sagde så til ham, okay du er gay, det rager slet ikke mig. Og du kan slet ikke sådan røre på mig eller lave noget sjovt, men okay, fordi han var sådan rigtig rar, han var sådan lidt anderledes. Det var sjovt at lære nogen at kende som ham, fordi han var sådan lidt anderledes.

Informant ØY3 udtaler sig også i en mere pragmatisk og liberal retning, men udtrykker dog en diskurs om homoseksualitet som en afvigelse fra normalen;

M: (om homoseksualitet)Jeg har lært ikke at dømmе folk pga af dette. ...Det er i orden at folk selv vælger, men i sidste ende er den normale familie mellem en mand og en kvinde. F.eks hvis der på jorden kun er 8 mennesker tilbage - 4 mænd og 4 kvinder - hvis de danner par mand-mand og kvinde-kvinde så kommer der ikke nogen ny generation. ...Hvis du laver et basis koncept for en familie, så skal det være mellem en mand og en kvinde for de kan få et barn og de er komplette sammen...

Denne forestilling om “noget naturligt feminint” og “noget naturligt maskulint” ses afspejlet i følgende udtalelse fra informant ØY3:

ØY3 :Det er ligesom det kinesiske Ying & Yang - Du har den stærke del og den følelsesmæssige del. Du har brug for at mikse disse to sammen. F.eks hvis barnet gør nogle slemme ting og begge er mænd, så vil de begge være stærke og hårde ved barnet. Barnet vil gro skævt. Men hvis faren er hård ved barnet og moren kommer og siger: Åh det er ikke så slemt, men du skulle hellere gøre sådan...Så har du en varm del og så gror barnet lige op. Men hvis du kun tilfører den hårde del så vokser barnet skævt. Det er også en grund til at jeg synes familie skal være mellem mand og kvinde. Det er ikke nødvendigt at inddrage den religiøse del her.

Bilag 6 - Udvalgte observationer fra feltarbejdet

JJ

Jens Jørgen fortæller, at han bager kager derhjemme. Kursisterne råber.
familie
kønsroller
Det kommer som en overraskelse for dem.

Zenaid står ved tavlen og fortæller om sin baggrund. Når han nævner, at han også er flygtning, spørger kursisterne ind til dette.

Ahmad og Mohammad giver hånd til Zenaid efter undervisningen

Mohammad siger mange gange tak til Mille

Større tilknytning til Zenaid pga. baggrund og måske køn

Viser respekt på forskellige måder alt efter køn

JJ

Jens Jørgen fortæller, at 60% af alle danskere bliver skilt, hvorefter kursisterne i enstemmig
siger, det er ikke godt
familie-

Familiemønstre

Jens Jørgens øvelse

I forbindelse med øvelsen spørger Jens Jørgen kursisterne, om de laver mad derhjemme.
De fleste fra syrien deler det at lave mad med deres partner.
Muse laver aldrig mad.

Somalierne undertrykker deres kvinder!!!

Habibo

Christina fortæller, at hun er skilt. Som reaktion på det, griner Habibo lidt hovmodigt.

Eva fortæller Zenaid at hun gerne vil have et arbejde og ikke en uddannelse, da de sidder og snakker sammen.

Bilag 7 - Integrationserklæring

Erklæring om integration og aktivt medborgerskab i det danske samfund

Navn:

Udl.nr./personnr.:

Jeg erklærer herved, at jeg vil arbejde aktivt for at sikre min egen og mine herboende børns og ægtefælles/samlevers integration og aktive medborgerskab i det danske samfund.

Jeg erklærer derfor følgende:

1. Jeg vil på alle måder overholde den danske lovgivning og respektere de danske demokratiske principper.
2. Jeg anerkender, at det danske sprog og kendskabet til det danske samfund er nøglen til en god og aktiv tilværelse i Danmark. Jeg vil derfor lære dansk og skaffe mig viden om det danske samfund hurtigst muligt. Jeg ved, at jeg kan lære dansk ved at deltage i den danskuddannelse, som kommunalbestyrelsen tilbyder mig.
3. Jeg anerkender, at de enkelte borgere og familier har ansvar for at forsørge sig selv. Jeg vil derfor arbejde på at blive selvforsørgende hurtigst muligt. Jeg ved, at det kan hjælpe mig til at blive selvforsørgende, at jeg deltager i de aktiviteter, som er beskrevet i min integrationskontrakt med kommunen.
4. Jeg ved, at hvis jeg er arbejdssøgende og deltager i danskuddannelse og i de aktiviteter, der er beskrevet i min integrationskontrakt med kommunen, er jeg – hvis jeg eller min ægtefælle ikke kan forsørge mig – berettiget til midlertidig økonomisk hjælp.
5. Jeg anerkender, at mænd og kvinder har lige pligter og rettigheder i Danmark, og at både mænd og kvinder skal bidrage til samfundet. Mænd og kvinder har således den samme ret – og i visse tilfælde pligt – til at uddanne sig og arbejde, ligesom mænd og kvinder har den samme ret til at deltage i demokratiske processer. Både mænd og kvinder har pligt til at betale skat og varetage forældreansvaret over for deres børn.
6. Jeg ved, at det i Danmark er strafbart at udøve vold mod og ulovlig tvang over ægtefælle og andre, herunder børn.
7. Jeg anerkender, at der i Danmark skal være lige respekt og udfoldelsesmuligheder for alle børn – både piger og drenge – så de kan vokse op til at blive aktive og ansvarlige medborgere, der er i stand til at træffe deres egne valg. Jeg vil sikre, at mine børn får den bedst mulige opvækst, skolegang og integration i Danmark. Blandt andet vil jeg sørge for, at mit barn lærer dansk så tidligt som muligt og læser lektier gennem skoleforløbet, og jeg vil samarbejde aktivt med barnets daginstitution eller skole.
8. Jeg ved, at omskæring af piger samt brug af tvang ved ægteskabsindgåelse er strafbare handlinger i Danmark.
9. Jeg respekterer det enkelte menneskes frihed og personlige integritet, kønnenes ligestilling og tros- og ytringsfriheden, som er grundlæggende i Danmark.
10. Jeg ved, at diskrimination på grund af bl.a. køn eller hudfarve og trusler og hån mod grupper på grund af bl.a. tro eller seksuel orientering er strafbare handlinger i Danmark.
11. Jeg anerkender, at det danske samfund tager skarpt afstand fra terrorisme. Jeg ved, at den, som er vidende om, at der tilsigtes begået en forbrydelse, der medfører fare for menneskers

liv eller velfærd eller for betydelige samfundsværdier, som det helt klare udgangspunkt har pligt til at gøre, hvad der står i hans eller hendes magt, for at forebygge forbrydelsen eller dens følger, om fornødent ved politianmeldelse, og at undladelse heraf kan straffes, hvis forbrydelsen bliver begået eller forsøgt, med bøde eller fængsel indtil 3 år.

12. Jeg anerkender, at aktivt engagement i det danske samfund er en forudsætning for medborgerskab i Danmark, uanset hvor længe mit ophold her i landet måtte vare.
13. Jeg ved, at forlængelse af min opholdstilladelse er betinget af, at grundlaget for opholdstilladelsen fortsat er til stede.
14. Jeg ved, at tidsubegrænset opholdstilladelse normalt er betinget af, at man:
  - har boet lovligt her i landet i mindst 6 år og i hele denne periode haft opholdstilladelse
  - har bestået Prøve i Dansk 2 eller en danskprøve på et tilsvarende eller højere niveau
  - har underskrevet en erklæring om integration og aktivt medborgerskab i det danske samfund
  - har været i ordinær fuldtidsbeskæftigelse eller udøvet selvstændig erhvervsvirksomhed i mindst 2 år og 6 måneder inden for de sidste 3 år forud for meddelelsen af tidsubegrænset opholdstilladelse og fortsat må antages at være tilknyttet arbejdsmarkedet på tidspunktet, hvor tidsubegrænset opholdstilladelse vil kunne meddeles
  - ikke i de sidste 3 år forud for indgivelsen af ansøgning om tidsubegrænset opholdstilladelse, og indtil man vil kunne meddeles tidsubegrænset opholdstilladelse, har modtaget offentlig hjælp efter lov om aktiv socialpolitik eller integrationsloven, bortset fra hjælp i form af enkeltstående ydelser af mindre beløbsmæssig størrelse, der ikke er direkte relateret til forsørgelse, eller ydelser, der må sidestilles med løn eller pension eller træder i stedet herfor
  - ikke har forfalden gæld til det offentlige
  - opfylder 2 af 4 følgende supplerende integrationsrelevante betingelser:
    - Man har udvist aktivt medborgerskab eller bestået en medborgerskabsprøve
    - Man har haft ordinær fuldtidsbeskæftigelse eller udøvet selvstændig erhvervsvirksomhed i mindst 4 år inden for de sidste 4 år og 6 måneder forud for meddelelsen af tidsubegrænset opholdstilladelse
    - Man har haft en årlig skattepligtig indkomst på gennemsnitligt 270.000 kr. de sidste 2 år forud for det tidspunkt, hvor tidsubegrænset opholdstilladelse vil kunne meddeles
    - Man har bestået Prøve i Dansk 3.

Jeg ved, at man kan opnå tidsubegrænset opholdstilladelse allerede efter mindst 4 års lovligt ophold i Danmark, hvis man opfylder alle de ovennævnte betingelser, herunder samtlige 4 supplerende integrationsrelevante betingelser.

Jeg ved at kriminelle handlinger vil kunne udskyde eller forhindre, at man får tidsubegrænset opholdstilladelse.

Jeg ved, at man som flygtning ikke længere har krav på beskyttelse, hvis forholdene i ens hjemland har ændret sig på en sådan måde, at man kan vende hjem. Jeg ved, at flygtninge og deres familier kan få økonomisk støtte til at rejse hjem til deres oprindelige hjemland eller tidligere opholdsland, hvis de på et tidspunkt skulle ønske dette.

Dato: Underskrift:

(Kilde: uim.dk, 2017)

Bilag 8 - Citater kategorisering, social orden og lærernes rolle

“SY5: Han skal ikke give hånd. Alle mennesker i Syrien hilser sådan på kvinder (viser med håndtegn i luften)...Det er muslimer. Det må man ikke. Mennesker i Danmark goddag (viser at give hånd). Ikke muslimer.

OS: Men lige før vi startede det her interview, rakte jeg hånden frem til dig og sagde goddag, og du tog den. Hvorfor gjorde du det, så?

SY5: Men jeg snakker med dig. Jeg læser koran. Måske jeg får problemer, hvis jeg siger goddag til kvinder.

OS: Men når du giver hånd til mig alligevel, er det så fordi du gerne vil være høflig? Er det fordi du gerne vil vise respekt?

SY5: Jo, jo. Men koranen, du kender..... kun Goddag (giver hånd). Det er høfligt. Men jeg kender både goddag (giver hånd) og hej(vinker). Begge dele er høfligt for mig”

Bilag 9 - Skabelon for observationskema, brugt til feltobservationer

Informanter	Int	Beskrivende observation	Kode	Evt. Fortolkning	Andet/ Log (reminder til det videre feltarbejde,

Sensitiverende kategorier: Identitet, roller, strukturer, systemer, værdier og interaktion
Commen-sense kategorier: skole, arbejde og hjem
opmærksomhedspunkter ud fra forforståelse: værdier, religion, sporg og kønsdifferentiering.

Opfølgning efter observationer, inspireret af Wadel. Spørgsmål der hjælper med fæstning af observationer til kulturelle kategorier.

1. Hvilken slag situation er det?

2. Hvem samhandler med hvem

3. Hvad går samhandlingen ud på?

4. Hvorfor folk samhandler

5. Hvilke færdigheder bringer folk ind i samhandlingen? (Wadel, 1991)

Bilag 10 - Kodestruktur for interviews (fra NVivo 11)

Nodes - Name	Description	Sources	References
Danmark - Hjemland		6	21
Demokratiske værdier		8	47
Lighed for loven		7	10
Normalitet - Religiøs tolerance		1	1
Normalitet - Retfærdig lov - lighed for loven		1	1
Religion - privatsfære		5	10
Religiøs el. kulturel tolerance		6	10
Respekt - stat befolkning - befolkningen imellem		4	4
Retfærdighed		5	6
Tillid		3	5
Egen indflydelse		9	9
Familien som institution		9	34
Børn og familie FØR uddannelse eller arbejde		6	11
Normalitet - Familie		4	7
Stor familie - Følelser		6	9
Ældrepleje - Familien som institution - Tradition - pligt - ansvar		6	7
Forklaringer om køn og seksualitet		9	70
Homoseksualitet som ungdomsekperiment		3	3
Homoseksuelle - hjemland		7	9
Homoseksuelle - splittet holdning - tradition - senmodernitet		3	5
Køn - Biologi		5	8

Nodes - Name	Description	Sources	References
Køn - iboende karaktertræk		4	7
Normalitet - Seksualitet - Køn		5	8
Religion - Køn - Seksualitet		7	21
Seksualitet - begrundes i følelser - ikke eget valg		2	3
Seksualitet - socialt skabt		1	1
Traditionel familie - biologisk forklaring		4	5
Kønsroller - Arbejde & Hjem		9	33
Køn - Arbejde		9	28
Kønsroller		2	5
Modernitet - Begyndende sekularitet		8	34
Homoseksuelle - splittet holdning - tradition - senmodernitet		3	5
Mod abort - personlig etisk grund		3	4
Opgør med sin muslimske identitet		1	3
Religion - privatsfære		5	10
Religion meningsfuldt		1	1
Religion som moraldannet		3	3
Sprogskole		1	1
Traditionel familie - biologisk forklaring		4	5
Ønsker at arbejde - selvforsørgelse		1	2
Motivation for at lære dansk		4	6
OS - DEM tilgang		5	20
Kultur - os dem - Kristne vs. Muslimer		4	15
Normalitet - Kultur - Religion		4	5
Senmoderne familieliv		7	13

Nodes - Name	Description	Sources	References
Lille familie		3	4
Lille familie - Følelser		1	1
Lille familie - Økonomi		3	3
Uddannelse og arbejde FØR børn og familie		1	1
Ældrepleje - Pragmatisk		4	4
Senmodernitet - Velfærdssamfund mod konkurrencestat		9	105
Frihedsrettigheder		9	34
Ligestilling - Mand Kvinde		8	15
Livslang læring		7	10
Orienteret mod verden		8	16
Refleksion		4	8
Uddannelse - samfundsnytte		4	7
Uddannelse - social mobilitet		6	8
Uddannelse og arbejde FØR børn og familie		1	1
Ældrepleje - Pragmatisk		4	4
Ønsker at arbejde - Støtte samfund & Velstand		1	2
Traditionelt ikke-velfærdssamfund		9	64
Dogmer		8	26
Praktisere sin tro - Religiøse forklaringer		1	4
Traditionelt syn på arbejde - uddannelse		4	8
Uddannelse - social mobilitet		6	8
Uddannelse vigtigt - sikkerhed og succes		8	14

Nodes - Name	Description	Sources	References
Ældre mere vise end unge		1	1
Ønsker at arbejde - Velstand		3	3
Ulemper ved Loven		2	3
Bureaukrati		2	2
Konflikt lov - moral		1	1

Bilag 11 - Gruppeevaluering

Bilag 12 - Evaluering af gruppeproces og egen læring